

Hořká chuť čokolády

Kakao a dětská práce

Manuál k programu globálního vzdělávacího cyklu
Svět v nákupním košíku

Svět v nákupním košíku

- Záměrem dílen globálního rozvojového vzdělávání Svět v nákupním košíku je upozornit na souvislost mezi naším spotřebitelským chováním a zdánlivě neovlivnitelnými problémy zemí tzv. globálního Jihu, tedy poukázat na vzájemnou propojenost rozvojových a ekonomicky vyspělých zemí skrze obchod a spotřebu.
- V dílnách jsou vybrané problémy nejen rozvojových zemí (extrémní chudoba, špatné pracovní podmínky, kácení pralesů atd.) studentům přibližovány na příkladu výrobků naší každodenní spotřeby (kakao, čokoláda, káva, bavlněné tričko nebo džíny, Coca-Cola a další).
- Součástí dílen je hledání a představení spotřebitelsky odpovědnějších a k životnímu prostředí i lidem šetrnějších alternativ, jako jsou Fair Trade (spravedlivý obchod), FSC (certifikace dřeva) nebo biovýrobky.
- Jedním z hlavních cílů programů je podnítit studenty k zamyšlení nad problémy a jejich souvislostmi, ke kritickému zhodnocení předkládaných informací a zformulování vlastního názoru či postoje.
- Vzdělávací cyklus dílen Svět v nákupním košíku je součástí stejnojmenné kampaně za odpovědné spotřebitelství.

Dílny z cyklu Svět v nákupním košíku:

- **Silný kafe.** Káva a (ne)spravedlivý obchod
- **Hořká chuť čokolády.** Kakao a dětská práce
- **Šaty dělají člověka... A kdo dělá šaty?** Bavlna a pracovní podmínky v textilním průmyslu
- **Komu chutná prales.** Příčiny a dopady kácení deštných pralesů
- **Coca-Colonizace.** O nadnárodních společnostech (nejen) v rozvojových zemích
- **Skvrny na banánech.** Jak se žije s pesticidy tropickým zemědělcům
- **Kdo je za vodou?** Voda jako podmínka rozvoje
- **Jak být out a zůstat in?** Skutečná cena naší image

Hořká chuť čokolády

Kakao a dětská práce

Creative Commons NaZemi

Text je licencován za podmínek Creative Commons Uvedte autora – Zachovejte licenci 3.0 (BY-SA 3.0)

Vydala společnost NaZemi, Kounicova 42, Brno

Aktualizované 2. vydání, Brno 2013

Autoři dílny a manuálu: Michala Chatrná a Michaela Ježková

Redakce: Eva Malířová

Fotografie na obálce: Trading Visions

Obsah

Návod k použití	2
Metodika dílny	3
Přílohy	
Informační materiály	16
Tajemství kakaové chuti	16
Trocha historie na úvod.....	16
Kakaovník a jeho pěstování	18
Ze stromu na stůl	20
Výroba čokolády	20
Jak se pozná dobrá čokoláda	22
Co nám poví obal	23
(Ne)spravedlivý obchod s kakaem	24
Pěstování kaka a spotřeba čokolády – jsme propojeni!	24
Dětská práce	27
Co je dětská práce	27
Dětská pracovní aktivita podle regionů	30
Dětská práce, chudoba a (ne)vzdělanost	30
Snahy o řešení	32
Co můžeme udělat my	34
Za poctivou práci poctivá odměna	36
Poznámky	39
Seznam použitých zdrojů	40

Návod k použití

Vážení pedagogové,

úkolem tohoto manuálu je představit vám jednu z dílen cyklu Svět v nákupním košíku.

Dílny se hlásí k metodám aktivního vyučování. Jsou složeny z několika na sebe navazujících aktivit, jejichž uspořádání vychází vstříc třířázovému modelu učení E-U-R (evokace, uvědomění si významu informací a reflexe).

V zásadě jsou základem dílen aktivity založené na práci ve skupině (kompetence sociální a personální), důležitou roli hraje zakotvení významu v zážitku prostřednictvím zážitkových aktivit, objevuje se práce s textem (kompetence k učení a řešení problémů). Diskuze a postojevé aktivity rozvíjejí občanské a komunikativní kompetence. Program odpovídá především průřezovým tématům Výchova a myšlení v evropských a globálních souvislostech a Environmentální výchova.

Dílny dobře poslouží jako vstupní brána k dané problematice. Zpracovaná témata jsou velice komplexní, proto vybízejí k dalšímu rozvedení formou vlastních navazujících aktivit.

Záměrem manuálu je poskytnout podrobnou metodiku k realizaci jedné dílny z cyklu Svět v nákupním košíku a podepřít ji informacemi tak, aby učitel nad samotnou přípravou strávil co nejméně času.

Metodika

V úvodu metodiky jsou vyjmenovány cíle, které dílna a její aktivity naplňují. Dílčí cíle se pak objevují u konkrétních aktivit, podobně jako seznam pomůcek.

Alespoň dvě hodiny

Dílny jsou koncipovány pro minimální dobu dvou vyučovacích hodin, je však vhodné program prodloužit a věnovat větší prostor zejména diskuzím. Ty jsou zvláště pro starší studenty atraktivní a užitečné, neboť kromě nácivku důležitých komunikačních dovedností si mají možnost v konfrontaci s ostatními tříbit své vlastní názory a postoje. Navrhovaný časový harmonogram vychází ze zkušeností našich lektorů s opakovanou realizací dílen na školách, nicméně učitelé, kteří pro nás dílny zkoušeli, je vedli v nejrůznějších časových dotacích (1 × 2, 2 × 1, 2 × 2, 1 × 3 vyučovací hodiny). Proto se dílny mimo běžnou výuku dobře hodí pro realizaci projektových dnů na škole.

Přílohy

V metodické části manuálu uvádíme kompletní seznam pomůcek. Většinu z nich naleznete v části Přílohy.

*Pomůcky označené hvězdičkou (fotky, obrázky, nahrávky) můžete najít v elektronické podobě na webové stránce: www.svetvnakupnimkosiku.cz/skoly/materialy (Heslo pro vstup k pomůckám vám zašleme poté, co se zaregistrujete.).

Aby do sebe jednotlivé stavební kameny dílny zapadaly, uvádíme v textu graficky odlišené informace.

Důležité výstupy, které shrnují, co by mělo v průběhu aktivity zaznít.

Okénka Přechod k další aktivitě zase usnadňují plynulé vedení dílny.

Informační materiály

Podklady jsou strukturovány do tří typů textových polí. **Hlavní text** na barevném podkladu je doplňován **rámečky**, které udávají ilustrační příklady či zajímavosti, orientaci v hlavním textu mají usnadnit **výpisky na okraji**, shrnující základní sdělení příslušného textového oddílu, které poslouží pro rychlé čtení při opakovaném vedení dílny a které si můžete sami doplňovat.

Doufáme, že vám materiály budou spolehlivým průvodcem některými globálními souvislostmi a inspirují vás k dalšímu rozvíjení těchto témat se studenty. Přivítáme vaše návrhy na vylepšení či doplnění aktivit i informací na adrese: skoly@svetvnakupnimkosiku.cz.

Hořká chuť čokolády

Kakao a dětská práce

svět v nákupním košíku

Cíle dílny:

Znalostní:

- Studenti definují dětskou práci a uvedou některé z jejích forem.
- Studenti vysvětlí některé z příčin dětské práce.
- Studenti na základě konkrétních příběhů vysvětlí, jaká omezení a jaké problémy dětská práce přináší samotným pracujícím dětem i celé společnosti.
- Studenti dají do souvislosti dětskou práci a některé další jevy, jako je chudoba, nízká úroveň vzdělání či nedostatečná kontrola právních opatření, a navrhnou možná řešení.
- Studenti vyjmenují možnosti boje proti dětské práci, jako jsou kampaně, Fair Trade, bojkot, adopce na dálku a další, a diskutují o nich.

Dovednostní:

- Studenti spolupracují ve skupině a srozumitelně prezentují výsledek skupinové práce.
- Studenti se vcítí do role pracujícího dítěte.
- Studenti na základě informací z textu vlastními slovy představí konkrétní příběhy dětí.
- Studenti zaujmou na základě dostupných informací vlastní stanovisko a vhodně jej formulují.
- Studenti argumentují a diskutují o možnostech řešení problému dětské práce.

Postojové:

- Studenti kriticky zhodnotí existenci nerovnosti příležitostí v různých částech světa.
- Studenti dají do souvislosti vlastní spotřebitelské chování (nákup a spotřeba čokolády a kakaa) a problémy lidí/děť v rozvojových zemích (využívání dětské práce při pěstování kakaa).
- Studenti zváží možnosti, jak mohou sami přispět ke snížení výskytu dětské práce.
- Studenti zváží vlastní „moc“ a odpovědnost, kterou mají jako spotřebitelé a lidé žijící v globalizovaném světě.

 Velikost skupiny: 20–30

 Doba trvání: 100–135 minut
(2 spojené vyučovací hodiny nebo 3 vyučovací hodiny s přestávkou)

 Pomůcky:

- flipchart nebo tabule
- fixy, příp. křída
- archy papíru (na skupinovou práci)
- CD přehrávač
- CD s hudbou vhodnou pro jednotlivé aktivity (svižná a klidná)
- tabulky s bingem (pro každého jedna) (*Příloha Ak. 1*)
- tužky pro všechny studenty
- kartičky s rolemi/příběhy pracujících dětí (pro každého studenta jedna) (*Příloha Ak. 3*)
- seznam se situacemi pro vedoucího aktivity
- lístečky s popisy jednotlivých fází výroby kakaa a čokolády (*Příloha Ak. 4*)
- fotografie s kakaovníkem a postupem zpracování*, příp. kakaové boby na ochutnání (CD)
- nástěnná mapa (politická)
- lepicí barevné papírky malé (výrazné barvy)
- lepicí papírky větší (neutrální barvy)
- obaly od různých čokolád (včetně FT)*, vzor tabulky (*Příloha Ak. 5*)
- listy s informacemi o alternativách, resp. kampaních, bojkotech, FT atd. (*Příloha Ak. 6*)
- dostatek volného prostoru

* naleznete na: www.svetvnakupnimkosiku.cz/skoly/materialy

Název aktivity	Typ aktivity	Cíle / informace	Doba trvání
1. Lidské bingo	úvodní, zahřívací	připomenutí si vlastní zkušenosti s prací	10 min.
2. Když se řekne práce	skupinová práce, diskuze	relativita pojmu práce, práce v rozvojových zemích vs. u nás, placená vs. neplacená práce, pokus o vlastní definici práce	10–15 min.
3. Krok vpřed	rolová, vlastní prožitek, diskuze	formy dětské práce a její důsledky, podpora empatie	35–40 min.
4. Ze stromu na stůl	skupinová práce s textem, společná práce s mapou	kakaovník jako plodina, články v procesu výroby čokolády, rozpor mezi tím, kde se kakao pěstuje/odkud se vyváží a kde se konzumuje čokoláda	10–20 min.
5. Co nám poví obal	skupinová práce s obaly od čokolád	co všechno se dozvíme o čokoládě z jejího obalu (Fair Trade čokoláda)	15–20 min.
6. Co já s tím?	skupinová práce, práce s informacemi, diskuze	informace o alternativách – kampaních, bojkotech, FT a dalších možnostech, co můžu já sám/sama udělat proti dětské práci, shrnutí a uzavření	20–30 min.

Zkrácená verze:

Nemáte-li k dispozici dostatek času, můžete program rozdělit do několika menších celků nebo některé aktivity zcela vynechat. V jedné vyučovací hodině se tak například můžete věnovat problematice práce obecně a následně také dětské práce (Aktivita 2 *Když se řekne práce* a Aktivita 3 *Krok vpřed*) a v další hodině navázat otázkou, zda a co můžeme s problémem dětské práce dělat my sami (Aktivita 5 *Co nám poví obal* a Aktivita 6 *Co já s tím?*). Mezi oběma hodinami přitom můžete studentům zadat nějaký úkol, jako například sepsat esej na téma dětské práce, najít na internetu další příběhy konkrétních dětí nucených k práci nebo třeba donést alespoň jeden obal od čokolády, který pak využijete v další činnosti. Možností je mnoho, záleží na vás, kterou zvolíte.

Rozšíření:

V dílně je dětská práce dávana do souvislosti pouze s pěstováním kaka, čímž jsou vyloučeny další typy dětské práce (např. dětské vojáky), další sektory (např. průmysl), dětská práce v různých částech světa. Studenti mohou vyhledat další příběhy na internetu, pracovat se statistickými údaji (přepočty na procenta) či s mapou.

K diskusi je jistě zajímavé téma Hnutí pracujících dětí a mladistvých usilujících o možnost pracovat v důstojných podmínkách. Dále se nabízí k rozpracování pracovní legislativa (ILO, úmluvy) a pracovní podmínky, dětská práva obecně (Úmluva o právech dítěte), Miléniové cíle či podrobněji Fair Trade.

Aktivita 1: Lidské bingo

Cíle:

- Studenti si vybaví vlastní zkušenost s prací a odměnou za ni.
- Studenti vyjmenují různé formy práce a popíší vlastní zkušenost.
- Studenti uvedou seznam prací, které by nechtěli dělat.

Postup:

- Každému ze studentů rozdejte tabulku s nadpisem „Najdi někoho, kdo...“, a větami typu „byl už někdy na brigádě“, „už si něco koupil za vlastnoručně vydělané peníze“, „dostává od rodičů pravidelné kapesné“ apod.
- Vysvětlete studentům, že úkolem každého z nich bude v co nejkratším čase získat od přítomných lidí podpisy do tabulky tak, aby v každé kolonce měli právě jeden podpis. Podepsat do příslušné kolonky se přitom může jen ten, pro koho platí tvrzení v ní uvedené. Je možné zeptat se a požádat o podpis jednu osobou i vícekrát, ale ne bezprostředně po sobě, mezitím je nutné zeptat se někoho jiného.
- Pro navození atmosféry můžete během aktivity použít svižnou hudbu.
- Podpisovou část aktivity ukončete buď ve chvíli, kdy má někdo vyplněnou (podepsanou) celou tabulku, nebo po uplynutí určité doby (přibližně 5 minut).
- Vyhodnocení a reflexi proveďte prostřednictvím krátkého shrnutí zjištěných poznatků, např. formou otázek, na které studenti odpovídají podle informací ve svých tabulkách (např. Kdo už byl někdy na brigádě?). Navazující otázky (příklady):
  - Co to bylo za brigádu, na které jste byli? (můžete vytvořit seznam na flipchart nebo tabuli)
  - Co jste si za vydělané peníze koupili, za co jste je utratili?
  - Mohli jste sami rozhodnout o tom, co si za vydělané peníze koupíte?
  - Jaký to byl pocit, když jste dostali (poprvé) zapláceno za svoji práci?
  - Dělal jste někdy nějakou práci, za kterou jste nedostali peníze? Dostali jste za ni něco jiného?
  - Jakou práci děláte pravidelně?
  - Je nějaká práce, kterou jste vyzkoušeli a už byste ji víckrát nedělali?
  - Jakou práci byste nikdy nechtěli dělat? (Opět zapisujte na flipchart nebo tabuli – lze využít při jedné z dalších aktivit.)

 Doba trvání: 10 minut

 Pomůcky:

- tabulky s bingem (*Příloha Ak.1*) (pro každého jedna; na každé v rohu značka na rozdělení do skupin pro další aktivitu)
- tužky
- flipchart a fixy nebo tabule a křída
- příp. CD přehrávač a CD s rychlejší hudbou

Důležité výstupy:

- Vlastní zkušenosti studentů s prací.
- Diskuze o různých typech práce.

Tipy pro vedení aktivity:

Kvůli případným nejasnostem v instrukcích i kvůli přehledu o průběhu aktivity procházejte v první části mezi studenty, poslouvejte, projevujte zájem, povzbuzujte je, ať se někoho zeptají. Můžete se také zapojit do hry tím způsobem, že vás studenti mohou také požádat o podpis, resp. položit vám otázku.

Podpisová část se pravděpodobně vyvine v živé povídání studentů, které může být obtížné překřičet ve chvíli, kdy chcete tuto část aktivity ukončit. Použitím hudby během této části si její ukončení usnadníte – stačí jednoduše ztišit a vypnout hudbu a studenti pochopí, že je aktivita u konce.

Během diskuze se nevěnujte příliš dlouho jednotlivým typům brigád, aby se celá aktivita zbytečně neprotáhla. Důležité je zaznamenat typy prací, které by studenti (už) nikdy nechtěli dělat. Vzniklý seznam nechte na flipchartu nebo tabuli a později se k němu vraťte. Smyslem úvodní aktivity je mimo jiné rozpovídat studenty a navázat s nimi kontakt.

Přechod k další aktivitě:

- Řekněte studentům, že teď, když si připomněli svoje zážitky a vlastní zkušenosti s prací, se pokusí zamyslet nad pojmem práce obecněji.

Doba trvání: 10–15 minut

Pomůcky:

- tužky
- flipchart a fixy nebo tabule a křída
- archy papíru pro skupiny o 4–5 žácích
- příp. CD přehrávač a CD s rychlejší hudbou

Aktivita 2: Když se řekne práce

Cíle:

- Studenti diskutují a spolupracují ve skupině, prezentují výsledky společné práce.
- Studenti popíší, co charakterizuje práci, a vytvoří seznam těchto charakteristik.
- Studenti diskutují o relativitě pojmu „práce“ – vysvětlí rozdíl mezi placenou a neplacenou prací, příp. prací v našich podmínkách a v rozvojových zemích.

Postup:

- Rozdělte studenty do skupin přibližně po 4–5 (lze využít obrázků nebo značek, které budou mít studenti na kartičkách s bingem – stejné obrázky vytvoří skupinku). Každé skupině dejte fix a jeden arch papíru.
- Požádejte všechny skupiny, ať na polovinu svého papíru vytvoří seznam všeho, co je napadne, když se řekne práce (asociace) (tuto část lze v případě nedostatku času vynechat). Až má většina skupin seznamy hotové, řekněte jim, ať se pokusí vytvořit a na druhou polovinu papíru napsat vlastní definici práce (odpověď na otázku „Co je práce? Jak by se to slovo dalo vysvětlit třeba ufonkovi, který by se ocitl na Zemi a neměl by ponětí, o co jde?“). Při vytváření definice případně studenti mohou (ale nemusejí) jako inspiraci použít asociace, které si předtím sepsali.
- Až mají všichni hotovo, požádejte postupně všechny skupiny, aby své definice představily ostatním. Důležité a/nebo shodné body zapisujte na flipchart nebo tabuli.
- Po představení všech skupin vyzvěte studenty, ať se podívají na společný seznam charakteristik práce, který na základě jejich definic vznikl. Zřejmě tam budou pojmy jako „činnost“, „odměna“, „zisk“ aj. Můžete se zkusit zeptat, jestli je neplacená práce taky práce – Můžeme ze seznamu charakteristik smazat odměnu ve formě peněz? – V čem se liší práce od zaměstnání?

Důležité výstupy:

- I neplacená práce je práce.
- Naše představa práce jako zaměstnání (plat, dobrovolnost, odměna, uspokojení) může být odlišná od reality v jiných zemích nebo podmínkách.

Tipy pro vedení aktivity:

V průběhu skupinové práce obcházejte jednotlivé skupiny, zjišťujte, jak na tom jsou a zda nepotřebují vaši pomoc. Je pravděpodobné, že některé skupiny budou rychlejší než jiné – s těmi, které budou dříve hotové, je možné krátce podiskutovat o jejich definici, položit doplňující otázky k zamýšlení apod.

Při zapisování hlavních bodů definic na flipchart nebo tabuli konzultujte se studenty pojmy, které píšete. Ptejte se jich, zda s nimi souhlasí, zda vystihují to, co měli na mysli.

Při diskuzi o charakteristikách práce můžete spolu se studenty zkusit postupně odmazávat z tabule (škrtat) ty body, které nemusejí být nutně splněny, a přesto se bude jednat o práci. (Musí být práce vždy dobrovolná? Placená? Probíhá za vymezených podmínek? Je obohacující? Apod.) Bude zajímavé, co vám po takovémto cvičení z původního seznamu zůstane.

Přechod k další aktivitě:

- Studenti sami zatím moc zkušeností s prací nemají, alespoň ne s prací placenou.
- Zeptejte se jich, jestli si myslí, že jinde na světě děti v jejich věku pracují. Odpověď je pochopitelně ano, často jsou přitom k práci nuceny, ať už násilím, nebo okolnostmi a životními podmínkami. Nemohou často chodit do školy a musejí pomáhat živit rodinu. Řekněte studentům, že si teď zkusí zažít, jaké to je být takovým dítětem někde jinde na světě, které musí pracovat.

Aktivita 3: Krok vpřed**Cíle:**

- Studenti se vcítí do situace pracujících dětí v různých částech světa.
- Studenti na základě textu reprodukují příběhy konkrétních dětí a popíší různé formy dětské práce.
- Studenti vysvětlí některé z příčin dětské práce a popíší její důsledky pro děti, jejich rodiny i celou společnost.
- Studenti kriticky zhodnotí nerovnost příležitostí na světě.

Postup:

- Navodte klidnou atmosféru. Řekněte studentům, že si nyní zkusí představit, jaké to je být dítětem, které musí pracovat.
- Dejte každému kartu s nějakou rolí/příběhem. Požádejte studenty, aby si je nechali pro sebe a nikomu je neukazovali. Vyzvěte je, ať se pohodlně posadí a přečtou si v tichosti své karty.
- Potom je požádejte, ať se pokusí vžít do své role. Nechte hrát tichou hudbu nebo studenty jednoduše požádejte o klid. Navrhněte, ať si zkusí zavřít oči (pokud jim to není vyložené nepříjemné).

Doba trvání: 35–40 minut**Pomůcky:**

- kartičky s rolemi/příběhy pracujících dětí (pro každého studenta jedna) (*Příloha Ak. 2*)
- seznam se situacemi pro vedoucího aktivity
- volný prostor
- přehrávač a kazeta nebo CD s příjemnou klidnou hudbou

- Pro lepší představu o životě dětí z příběhů postupně pokládejte následující otázky. Po každé otázce se na chvíli odmlčte, aby studenti měli čas vytvořit si o sobě a o svém životě konkrétní představu. (Zdůrazněte, že si mají představovat situaci dítěte z jejich karty, pokusit se vžít do jeho situace. Nevybavují si tedy podmínky, ve kterých žijí oni sami, ale představují si situaci dítěte z příběhu na kartičce.)
- Příklady otázek: V jakém domě bydlíte? Jak vypadá vaše rodina? Jakou práci dělají vaši rodiče? A kolik peněz vyděláváte vy? Je to hodně, nebo málo? Jak vypadá váš každodenní život? Co děláte ráno, odpoledne a večer? Kolik peněz vyděláváte? Je to hodně, nebo málo? Čemu se věnujete ve volném čase? Máte nějaký volný čas? Jak trávíte prázdniny? Co vás baví? Z čeho máte strach? Co vám dokáže udělat radost?
- Po dočtení otázek požádejte studenty, aby pomalu otevřeli oči a postavili se jeden vedle druhého do řady (jako na startovní čáře). Všichni zůstávají potichu.
- Řekněte studentům, že nyní budete předčítat výroky popisující různé situace nebo události. Pokaždé, když budou s výrokem souhlasit, by měli udělat krok vpřed. V opačném případě by měli zůstat stát na místě.
- Předčítejte postupně jednotlivé výroky. Mezi každými dvěma výroky se na chvíli odmlčte a poskytněte všem dostatek času na to, aby se rozhodli, postoupili vpřed, rozhlédli se a porovnali svoji pozici s ostatními.
- Seznam výroků/situací (podle situace a prostoru možno vybrat jen některé):
  - Tvoje rodina se nikdy nedostala do vážných finančních problémů.
  - Bydlíš v domě společně se svojí rodinou.
  - Máš svůj vlastní pokoj nebo alespoň vlastní postel.
  - Myslíš si, že jsou respektována všechna tvoje práva.
  - Nebojíš se, že by tě někdo okradl nebo ti nějak ublížil.
  - V případě potřeby se máš na koho obrátit a požádat ho o radu nebo o pomoc.
  - Když ti není dobře, můžeš zůstat doma nebo jít k doktorovi.
  - Můžeš trávit volný čas s kamarády.
  - Každý den máš co jíst, takže se nemusíš bát hladu.
  - Máš před sebou pěknou budoucnost.
  - Chodíš (pravidelně) do školy.
  - Když máš narozeniny, oslavíš je společně s rodinou nebo kamarády.
  - Alespoň jednou za tři měsíce si můžeš pořídit nové oblečení.
  - Cítíš se fyzicky zdrav/zdravá a v pořádku.
  - Během dne si najdeš alespoň trochu času na činnosti, které tě baví.
  - Když se to tak vezme, jsi vlastně spokojený/á s tím, jak se máš a jak vypadá tvůj současný život.
  - Nemáš strach z budoucnosti.
- Na konci studenty požádejte, ať se rozhlédnou kolem sebe a srovnají svoji konečnou pozici s ostatními. Pak se posadte do kruhu tak, abyste na sebe vzájemně viděli. Před následným rozbohem v plénu dejte studentům chvíli času na vystoupení z role.
- Následný rozbor a vyhodnocení, příklady otázek. Nejprve se studentů zeptejte, jak se během aktivity cítili. Pokračujte diskuzí o otázkách, které aktivita vyvolala, a co se při ní naučili.
  - Jak se studenti cítili, když udělali krok vpřed? Nebo když naopak zůstali stát na místě?
  - Kdy si ti, kteří dělali krok vpřed často, uvědomili, že ostatní nepostupují tak rychle jako oni? Jak jim při tom bylo?
  - Studentů, kteří skončili vpředu, se ptejte, které kroky neudělali, a studentů, kteří zůstali vzadu, se naopak ptejte, které udělali.
  - Dokázali by studenti uhodnout role ostatních?
  - Nyní už mohou své role prozradit. Dejte všem prostor, aby převyprávěli příběh, který měli na své kartě. Povzbudte všechny, aby příběhy nečetli, ale pověděli je vlastními slovy – tak je ostatní budou spíše poslouchat.

- Snažte se návodnými otázkami studenty přimět, aby pojmenovali příčiny situace dítěte či jeho rodiny a její důsledky. Je důležité role na kartičkách dobře znát. Zapisujte tyto okolnosti nestrukturovaně na tabuli, dá se s nimi velmi dobře pracovat při závěrečné aktivitě (např. nízká cena bobů, dluh, nerespektování práv, nemožnost chodit do školy).
  - Jak snadné nebo obtížné bylo vžít se do jednotlivých rolí? Jak si studenti představovali dítě, které zosobňovali? Na základě jakých informací si svoji představu vytvořili?
  - Jaké formy dětské práce se během aktivity objevily (v zemědělství, v továrně, otrokářská práce, práce v domácnosti, v reklamě)? Jaká omezení jednotlivé formy přinášely pro děti a jejich rodiny (vzdělání, kontakt s rodinou, práce rodičů)?
  - V jakém smyslu odrážela aktivita skutečnost?
- Na závěr vyzvěte studenty, aby zkusili odhadnout, kterých pět zemí světa je největšími producenty/vývozci kaka (kakaových bobů) (tj. pět zemí s největším podílem na světovém trhu). Nechte je tipovat, postupně společně dojděte ke správným odpovědím (viz pokladové materiály) a dané země označte barevnými lepicími lístečky na velké nástěnné mapě.

Největší producenti kaka:

(údaje jsou za fiskální rok 2008/09 v tisících tun kakaových bobů)

Pobřeží slonoviny	1210
Ghana	635
Indonésie	490
Nigérie	230
Kamerun	210
Brazílie	158
Svět celkem	3 456

Varianta pro celou třídu (více než 15 studentů):

- Každou kartu/příběh budete pro tuto variantu potřebovat dvakrát (příp. vícekrát podle celkového počtu studentů). Polovinu všech karet označte tečkou nebo jinou značkou.
- Po přečtení svých karet a fázi „vžívání se“ do role požádejte studenty, ať se znovu podívají na své karty. Ti, kteří na nich mají značku, se postaví jeden vedle druhého do řady (jako na startovní čáře). Ti, kteří značku nemají, se stávají pozorovateli a posadí se tak, aby viděli na všechny, kdo stojí v řadě. Všichni zůstanou potichu.
- Řekněte těm stojícím v řadě, že nyní budete předčítat výroky popisující různé situace nebo události. Pokaždé, když budou s výrokem souhlasit, měli by udělat krok vpřed. V opačném případě by měli zůstat na místě (viz předchozí popis).
- Prozradte studentům, že ti, kteří budou krocovat, a ti, kteří jsou v roli pozorovatelů, tvoří dvojice se stejnými příběhy. Pozorovatelé tedy sledují, jak kdo postupuje vpřed nebo naopak zůstává vzadu, a snaží se odhadnout, kdo má stejnou kartu/roli jako oni. Současně přemýšlí, zda by oni sami krok udělali, nebo ne. Mohou si dělat poznámky.
- Během rozboru dejte pak prostor i pozorovatelům – zeptejte se jich, jaké jsou jejich odhady. Jak souhlasili nebo nesouhlasili s postupováním svých „dvojic“? Byla situace, kdy by oni sami krok udělali, ale jejich „dvojník“ ho neudělal? Nebo naopak? Překvapilo je něco? Čeho si všimli?
- Při sdělování příběhů/rolí požádejte o převyprávění pozorovatele, kteří měli doposud pasivnější úlohu. Jejich „dvojníky“ z řad těch, kteří krokovali, požádejte o případné doplnění.

Důležité výstupy:

- Existují různé formy dětské práce (příklady podle příběhů). Je dobré zmínit, že během aktivity se jednalo o příklady dětské práce při pěstování kaka, typů a forem dětské práce je ale pochopitelně víc.
- Dětská práce přináší pro dítě různá „omezení“, např. nemůže chodit do školy, nemůže být se svojí rodinou, nemá dostatek spánku nebo lékařské péče apod. (Stačí, když vyplyne, není potřeba explicitně vyjmenovávat.)
- V některých oblastech světa žije mnoho lidí, kteří velmi intenzivně pracují, a přesto nevydělají ani na základní životní potřeby pro sebe a svou rodinu, protože za svou úrodu nebo za odvedenou práci nedostanou dostatečně zaplacen. Svě děti posílají pracovat, aby rodině přilepšily.

Tipy pro vedení aktivity:

Pokud uspořádáte aktivitu venku nebo ve velkém prostoru, dejte si pozor na to, aby vás studenti dobře slyšeli, zvláště budete-li pracovat s velkou skupinou.

Pochopitelně nemusíte použít všechny příběhy. Můžete vybrat jen některé z nich a použít je vícekrát podle počtu studentů. Použitím menšího počtu příběhů snížíte celkový čas, který aktivita vyžaduje. Zvláště pro společný rozbor je varianta jedné role do dvojice užitečná, protože dvojice mohou porovnat své často rozdílné pohledy na situaci daného dítěte a ne/účinné kroky. Pokud se některé role budou opakovat, dbejte na to, aby dostali šanci promluvit všichni ti, kteří v dané roli vystupovali.

Studenti si kroky, které dělali, většinou nepamatují, je proto dobré mít seznam výroků alespoň heslovitě před očima na tabuli/flipchartu.

V počáteční fázi, když si mají studenti vytvořit představu o dítěti, které hrají, mohou někteří říci, že mají o jeho situaci málo informací. Odpovězte jim, že to nevádí, že mají nechat pracovat svoji fantazii a snažit se představit si „svůj“ život, jak nejlépe dovedou.

Působivost aktivity spočívá v tom, že studenti na vlastní oči vidí, jak se mezery mezi nimi zvětšují. Zejména na konci by měla být skutečně velká vzdálenost mezi těmi, kteří často postupovali vpřed, a těmi, kteří častěji zůstávali stát na místě.

Po skončení aktivity můžete studentům položit otázku, kolik dětí se podle nich nachází v podobné situaci (tedy v situaci, kdy musí vykonávat těžkou, věku nepřiměřenou práci, která jim brání ve školní docházce). Nechte studenty tipovat, pak jim řekněte reálné údaje podle ILO.

Příběhy jsou zpracovány na základě skutečných osudů, to je dobré studentům říci, aby si uvědomili realnost problému.

Podle údajů ILO (Mezinárodní organizace práce) pracovalo v roce 2004 na světě téměř 218 milionů dětí ve věku 5–17 let, což je každé sedmé dítě tohoto věku.

Zdroj:

Upraveno podle publikace Kompas – manuál pro výchovu mládeže k lidským právům. Národní institut dětí a mládeže MŠMT, Česká národní agentura MLÁDEŽ, 2006. (Council of Europe, 2002, on the English version „Compass – A manual on human rights education with young people“.)

Přechod k další aktivitě:

- Po závěrečné diskuzi se můžete vrátit k seznamu prací, které by studenti nikdy nechtěli dělat (viz seznam z aktivity Lidské bingo). Naznačte, že po zkušenosti z této aktivity už možná nevypadají tak nepříjemně.
- Pak se vraťte k příběhům z aktivity otázkou, co měly všechny děti z kartiček společně. Odpovědí je, že se nějak podílely na pěstování (nebo spotřebě) kaka.
- Poté položte studentům otázku, co se stane s tím kakaem, které pěstovaly některé z těchto dětí. Společně dojdete k tomu, že z kaka se mimo jiné stane čokoláda, kterou v České republice běžně konzumujeme (viz např. role Honzy z Brna).
- Můžete se studentům zkusit zeptat, zda si myslí, že děti z příběhů ochutnají někdy takovou čokoládu, jaká se prodává u nás. Odpověď zní (většinou) ne.
- Řekněte studentům, že se teď společně zkusíte podívat na to, jak čokoláda z kaka vlastně vzniká.

Aktivita 4: Ze stromu na stůl

Cíle:

- Studenti seřadí jednotlivé fáze zpracování kakaa a výroby čokolády.
- Studenti navrhnou možné vysvětlení celosvětové nerovnosti, resp. rozdílu mezi tzv. globálním Severem a Jihem (rozpor mezi tím, kde se kakao pěstuje / odkud se vyvážá a kde se konzumuje čokoláda).

Postup:

- Požádejte studenty, aby se rozdělili do skupin zhruba po 4–5 (podle jejich celkového počtu), nebo je rozdělte sami.
- Každé skupině dejte sadu lístečků s popisy fází výroby čokolády (od pěstování kakaovníku až po finální produkt). Jejich úkolem je pokusit se je seřadit do správného pořadí.
- Až mají všichni hotovo, řekněte jim, že nyní se dozvědí, jaké je správné pořadí lístečků a nějaké další informace o pěstování kakaa a výrobě čokolády.
- Ukazujte studentům postupně fotografie zobrazující jednotlivé fáze pěstování a zpracování kakaa a výroby čokolády. Fotografie komentujte a popisujte celý proces tak, aby si skupiny mohly kontrolovat své pořadí lístečků. (Možno využít i dataprojektor a fotografie promítnout jako prezentaci s komentářem, který můžete navíc podbarvit tichou hudbou.)
- Skupiny si během prezentace kontrolují své pořadí lístečků s popisy. Můžete se pak studentů zeptat, zda je nějaká informace v textu překvapila nebo zvláště zaujala.
- Na závěr opět požádejte studenty, aby si zkusili tipnout pět zemí – tentokrát však těch, které jsou největšími spotřebiteli čokolády (v kg/osoba/rok). Správné odpovědi rovněž zaznačte do mapy, použijte však lístečky jiné barvy. Poté požádejte studenty, ať se podívají na rozložení lístečků. Zeptejte se jich, co je na první pohled zaujme. Pokud to nikdo nezmíní, poukažte na skutečnost, že „pěstitelské“ země patří mezi rozvojové státy tzv. globálního Jihu, zatímco „konzumentské“ jsou evropské státy.

Doba trvání: 10–20 minut

Pomůcky:

- lístečky s popisy jednotlivých fází výroby (*Příloha Ak. 3*)
- fotografie* (příp. CD s fotografiemi, počítač a dataprojektor)
- podkladový materiál s informacemi o kakaovníku
- příp. kakaové boby na ochutnání

Pět největších spotřebitelů čokolády/čokoládových cukrovinek

(údaje jsou z roku 2007 kg/osoba/rok)

1. Irsko	11,85
2. Švýcarsko	10,83
3. Velká Británie	10,10
4. Belgie	9,77
5. Norsko	9,70

Důležité výstupy:

- Zatímco kakao se pěstuje hlavně v rozvojových zemích (západní Afrika, Jižní Amerika, jihovýchodní Asie), čokoláda se konzumuje převážně v zemích vyspělých (nejvíce v Evropě). Existuje tedy souvislost mezi naším spotřebitelským chováním a životem lidí v regionech, kde se kakao boby pěstují.
- Na pěstování kakaa se podílejí také děti, někdy i za podmínek blízkých otroctví. (Obzvláště práce s mačetou a pesticidy je zdraví nebo až životu nebezpečná.)
- Ze zemí původu (rozvojové země) se vyvážejí většinou nezpracované kakaové boby (kvůli nižším cenám a drahé zpracovatelské technice). Ty se pak dále zpracovávají až v zemích dovozu (země Evropy nebo Severní Ameriky).
- Subjektů zapojených do procesu výroby je celá řada, nejen pěstitel a výrobce čokolády (vyplyne).

Tipy pro vedení aktivity:

Pro tuto aktivitu je třeba přečíst si informace o kakaovníku a postupu zpracování kakaových bobů, abyste při popisu fotografií mohli připojit informace doplňující to, co se studenti dozvědí z lístečků.

Po ukončení kontroly lístečků a popisu jednotlivých fází zpracování kakaava můžete studentům nabídnout na ochutnání syrové nepražené boby. Pozor, jsou hořké!

Seřazování lístečků je možné vynechat při nedostatku času. Prezentace o kakaovníku a procesu zpracování je sama o sobě pro studenty zajímavá.

Přechod k další aktivitě:

- Teď, když víme, jak se z kakaava stane čokoláda a jak se dostane až k nám do obchodu, podíváme se na tu čokoládu trochu „zblízka“.

Doba trvání: 15–20 minut

Pomůcky:

- obaly od různých čokolád (včetně Fair Trade, *)
- flipchart a fixy nebo tabule s křídou
- lepicí papírky větší (neutrální barvy)
- vzor tabulky (*Příloha Ak. 5*)

Aktivita 5: Co nám poví obal

Cíle:

- Studenti porovnájí a naleznou rozdíl mezi konvenční a fairtradovou čokoládou.
- Studenti navrhnu důvody nedostatku informací o původu výrobku na jeho obalu.
- Studenti zváží odpovědnost, kterou jako spotřebitelé máme.
- Studenti dají do souvislosti naše spotřebitelské chování a problémy lidí/dětí z rozvojových zemí.

Postup:

- Požádejte studenty, aby zavřeli oči a nastavili ruce tak, abyste jim do nich mohli něco dát. Ujistěte je, že se jim nic nestane, a požádejte je současně, aby zůstali v klidu a měli oči skutečně zavřené, dokud jim neřeknete.
- Každému dejte obal od nějaké čokolády (včetně fairtradových čokolád). Obaly rozdělte tak, aby vznikly skupinky po dvou až pěti lidech (podle celkového počtu studentů) a aby byly zastoupeny minimálně tři značky čokolád.
- Až rozdáte obaly, řekněte studentům, že mohou otevřít oči a prohlédnout si, co mají v dlaních. Vyzvěte je pak, aby vytvořili skupinky podle toho, jakou značku čokolády mají (např. ti, co mají obaly od Orionek, vytvoří jednu skupinku apod.)
- Na flipchart nebo na tabuli připravte tabulku na údaje, které budou studenti z obalů zjišťovat: jméno čokolády (např. Sladká vášeň), značka (např. Figaro), výrobce (např. Kraft Foods), země původu a pěstitel kakaava a údaj o podílu (%) kakaava v čokoládě (hořká) (příklad vyplněné tabulky najdete v Příloze 5).
- Každá skupina má nyní za úkol prohlédnout si své obaly a najít na nich údaje uvedené v tabulce na flipchartu či tabuli. Rozdejte fixy nebo křídly a požádejte skupiny, aby údaje ze svých obalů doplnily do příslušných kolonek v tabulce.
- Když je tabulka vyplněná, požádejte studenty, aby si prohlédli údaje o jednotlivých druzích čokolád. Společně se zamyslete nad tím, co tabulka ukazuje.

- Ptejte se například:

Co vás nejvíce zaujalo? Které čokolády se liší a proč? Mohli bychom z obalu zjistit, že při pěstování kaka a konkrétní čokolády nebylo zneužito dětské práce? Co by k tomu bylo na obalu třeba? Vyčteme z obalů, kdo kakao vypěstoval?

- Můžete poukázat také na rozdíly ve složení a obsahu kaka a. (Je nutno ovšem srovnávat hořké čokolády s hořkými a mléčné s mléčnými. Nejlepší je zapisovat do tabulky z každé skupiny jen procenta hořké čokolády.)
- Řekněte studentům, že čokolády, které se údaj i v tabulce odlišují, pocházejí ze systému spravedlivého obchodu, tzv. Fair Trade. U fairtradových čokolád se dozvíme jak místo, tak i družstvo, kde bylo kakao vypěstováno.
- Zeptejte se, proč se u běžných čokolád původ kaka a neuvádí. (Výrobce jej často ani nezná a spotřebitel to nepožaduje.)
- Upozorněte je na skutečnost, že značka nemusí být totéž co výrobce a že více značek často spadá pod jednu velkou společnost.
- Představte Fair Trade jako systém obchodu, kdy výrobce férové čokolády zná pěstitele, který mu kakaové boby dodává, ví za jakých podmínek bylo kakao pěstováno. Jednou z podmínek udělení Fairtrade známky je zákaz zneužívání dětské práce, jeho dodržení je pěstiteli umožněno tím, že za svou úrodu dostane spravedlivou odměnu dostatečnou pro zajištění důstojného živobytí, která je základem fungování Fair Trade.
- Co považují studenti za spravedlivou odměnu? Určitě by měla pokrýt náklady a zajistit důstojné živobytí.

Důležité výstupy:

- Z obalů běžných čokolád se o původu surovin téměř nic nedozvíme. Oproti tomu na obalu „férové“ čokolády se dočteme, kdo a kde kakao potřebné k její výrobě vypěstoval. U fairtradové čokolády máme navíc záruku, že při pěstování kaka a nebyla zneužita dětská práce.
- Jedním z důvodů, proč velké firmy jako např. Nestlé nebo Kraft Foods na obalech svých výrobků původ kaka a neuvádějí, je také fakt, že většinu spotřebitelů tento údaj nezajímá a nepožadují ho.
- Jako spotřebitelé bychom se měli zajímat o původ zboží, které kupujeme, a o podmínky, za kterých je vyráběno.

Tipy pro vedení aktivity:

Tabulku na zapisování údajů z obalů je dobré nakreslit už v průběhu předchozí aktivity, příp. připravit předem před zahájením programu. (Vzor viz Příloha Ak. 5).

Aktivita se dá urychlit tím, že studenti údaje místo na tabuli (kde vzniká fronta) píš i na velké lepicí papírky a pak je nalepí do příslušných kolonek.

Při srovnávání údajů o podílu kaka a (kakaové sušiny) u různých druhů čokolád je třeba brát v úvahu, o jaký druh čokolády (mléčná, hořká, bílá aj.) se jedná. Více informací o složení různých druhů čokolád a o údajích na obalu najdete v pokladových materiálech k programu.

Jedním z důležitých výstupů této aktivity je uvědomění si souvislosti mezi naším spotřebitelským chováním a některými problémy rozvojového světa. Pokuste se tedy studenty povzbudit k úvahám a diskusi o tom, zda a proč bychom se jako spotřebitelé měli zajímat o původ zboží, které kupujeme. Uvažujte společně také o možných příčinách a důsledcích nedostatku potřebných informací na obalech výrobků.

Přechod k další aktivitě:

- Při srovnávání údajů z tabulky je možné položit otázku, proč je (nebo není) dobré mít informace o původu produktu? Je nám taková informace k něčemu?
- Před chvílí se studenti při aktivitě Krok vpřed dozvěděli, že na pěstování kakaava se často podílejí také děti, a to někdy za velmi těžkých podmínek. Otázkou, kterou je v této souvislosti možné položit, je, zda by nás jako spotřebitele nemělo zajímat? Zda bychom neměli mít právo se rozhodnout, jakou čokoládu si chceme koupit – jestli tu, na jejíž výrobě se podílely děti, nebo tu, která vznikla bez zneužití dětské práce a ničení životního prostředí.
- Máme jako spotřebitelé čokolády nějakou možnost problematiku dětské práce ovlivnit? Zamysleme se společně nad možnostmi jak.

Doba trvání: 20–30 minut

Pomůcky:

- archy papíru (pro každou skupinu jeden)
- fixy
- flipchart nebo tabule s křídou
- listy s informacemi o různých možnostech co dělat (Fair Trade, bojkot, kampaň Stop dětské práci aj., napsání dopisu firmě, adopce na dálku, šíření informací v osobním kontaktu) (*Příloha Ak.6*)

Aktivita 6: Co já s tím?

Cíle:

- Studenti zváží možnosti, jak mohou sami přispět ke snížení výskytu dětské práce.
- Studenti diskutují ve skupině, navrhnou možná řešení problému dětské práce a srozumitelně je prezentují ostatním.
- Studenti vyjmenují možnosti boje proti dětské práci, jako jsou kampaně, Fair Trade, bojkot výrobků určité firmy, adopce na dálku aj., a dají tak do souvislosti dětskou práci a některé další jevy, jako jsou chudoba, nízká úroveň vzdělání či nedostatečná kontrola právních opatření.
- Studenti argumentují a společně diskutují o možnostech řešení problému dětské práce, na základě dostupných informací zaujmou vlastní stanovisko a vhodně je formulují.
- Studenti dají do souvislosti vlastní chování a některé problémy lidí z rozvojových zemí, zváží vlastní „moc“ a odpovědnost, kterou mají jako spotřebitelé a lidé žijící v globalizovaném světě.

Postup:

- Rozdělte studenty do skupin přibližně po pěti (maximálně 5 skupin).
- Dejte každé skupině – kromě jedné – arch papíru a fixy a požádejte je, ať se pokusí vymyslet různé možnosti a způsoby, jakými mohou oni sami přispět ke zmírnění problému dětské práce. Řekněte jim, ať své nápady napíší na papír a vyberou si mezi sebou mluvčího, který pak podle společného seznamu bude prezentovat výsledek.
- Vraťte se k seznamu příčin problémů na tabuli. Ať si studenti pokusí vzpomenout na aktivitu Krok vpřed – co všechno s dětskou prací souviselo, v čem dětem bránila, co by dětem v jejich situaci pomohlo apod.
- Jedné ze skupin dejte jiný úkol, a sice pročíst si předem připravené listy s informacemi o různých alternativách – kampaních, bojkotech, adopci na dálku, Fair Trade aj. Požádejte je, aby si společně přečetli všechny listy a případně si je mezi sebe rozdělili tak, aby při následné prezentaci ostatních skupin mohli podat doplňující informace, příp. představit alternativu, která nezazněla.
- Až má většina skupin hotovo (maximálně 10 minut), požádejte je, aby postupně představili ostatním své nápady. Zapisujte je na flipchart nebo tabuli. Skupinu, která dostala předem připravené informační materiály, požádejte o případné doplnění či vysvětlení.
- Příklady možností (je možné, že studenti přijdou i na další):

- Kupovat „férovou“ čokoládu a kakao, příp. jiné výrobky (standardy Fair Trade mimo jiné zaručují, že při výrobě Fair Trade produktů nebyla zneužita dětská práce).
- Ptát se v obchodech na původ zboží, požadovat informace .
- Bavit se s kamarády, spolužáky, rodiči o problému dětské práce, informovat je o Fair Trade a jiných alternativách.
- Napsat dopis např. Nestlé nebo jiné společnosti, ministromi obchodu apod.
- „Adoptovat“ dítě na dálku, tj. finančně podporovat vzdělání konkrétního dítěte z rozvojové země (Charita ČR, Humanistické centrum Narovinu, ARPOK, Nadace Inka a další).
- Věnovat finanční příspěvek neziskové organizaci zabývající se problematikou dětské práce.
- Podpořit kampaň proti dětské práci (např. Stop dětské práci – Člověk v tísni) – zapojit se jako dobrovolník, poskytnout příspěvek, podepsat petici apod.
- Uspořádat besedu s odborníky ve škole.

Důležité výstupy:

- I jako jednotlivci máme možnost něco ovlivnit, jako spotřebitelé můžeme například dát firmám signál, že nám zneužívání dětské práce a nedodržování (nejen) dětských práv není lhostejné.
- Součástí řešení problému je také informovanost veřejnosti, proto má smysl mluvit o problému dětské práce (stejně jako o jiných problémech rozvojových zemí) s ostatními ve svém okolí.
- Pro státy, jejichž ekonomika je do značné míry závislá na exportu kakaa (např. Pobřeží slonoviny, Ghana), není příznivým řešením, aby vyspělé země zcela přestaly konzumovat čokoládu. Otázka tedy nezní, zda jíst více či méně anebo žádnou čokoládu, ale jakou čokoládu a z jakého kakaa si vybírat.
- Netvrdte studentům, že všechny konvenční čokolády jsou „špatné“ a vyrobené z kakaa, při jehož pěstování byla zneužita dětská práce. Nemáme však ani záruku, že tomu tak nebylo. Naproti tomu u výrobků Fair Trade víme, odkud kakao pochází, kým bylo vypěstováno a ochranná známka FAIRTRADE zaručuje, že nebyla zneužita dětská ani nucená práce.
- Problematika dětské práce je složitá a souvisí se vzděláním, chudobou, nastavením světového obchodu, legislativou a dalšími otázkami.

Tipy pro vedení aktivity:

Je dobré upozornit studenty předem, kolik času budou mít na vypracování svých nápadů (přibližně 10 minut – podle zbývajících času).

Žáci často překvapí tím, co vymyslí. Pokud se však domníváte, že je to pro ně těžký úkol, rozdejte materiály všem skupinám. Jejich úkolem bude navrhnout tři nejučinnější způsoby a uvést silné a slabé stránky té které metody boje proti dětské práci.

Na diskuzi, která se rozvine v návaznosti na prezentaci jednotlivých skupin, by měl zbýt dostatek času, aby studenti mohli vyjádřit a konfrontovat své názory s ostatními. Ponechejte prostor pro dotazy.

Při diskuzi či dotazech se nebojte přiznat, že něco nevíte nebo o něčem sami pochybujete. Zároveň však buďte pozitivní v tom smyslu, že jako spotřebitelé (příp. občané a voliči ekonomicky vyspělé země) máme nějakou možnost, jak vyjádřit svůj nesouhlas a názor, a ovlivnit tak některé věci.

Buďte připraveni představit také už realizované snahy o řešení problematiky dětské práce na úrovni politických rozhodnutí, např. podle podkladových materiálů dílny.

Zakončení:

- Povzbudte studenty, aby se dále o to, co je za výrobky, zajímali. Můžete jim zadat průzkum nabídky čokolád v konkrétním obchodě nebo pátrání po původu jiného výrobku, např. kávy, zeleniny, oblečení.
- Rozdejte informační letáky k programu „Hořká chuť čokolády“ (Příloha 7), příp. o Fair Trade či odpovědném spotřebitelství.

Najděte někoho, kdo...

... byl už někdy na brigádě.	... občas pomáhá rodičům nebo známým za peníze.	... má nějakou pravidelnou placenou práci.
... pomáhá s domácími pracemi.	... dostává peníze za dobré známky.	... dostává od rodičů pravidelně kapesné.
... musí pracovat na zahradě nebo na chalupě.	... někdy roznášel letáky.	... by už radši pracoval, než chodil do školy.

Najděte někoho, kdo...

... byl už někdy na brigádě.	... občas pomáhá rodičům nebo známým za peníze.	... má nějakou pravidelnou placenou práci.
... pomáhá s domácími pracemi.	... dostává peníze za dobré známky.	... dostává od rodičů pravidelně kapesné.
... musí pracovat na zahradě nebo na chalupě.	... někdy roznášel letáky.	... by už radši pracoval, než chodil do školy.

Najděte někoho, kdo...

... byl už někdy na brigádě.	... občas pomáhá rodičům nebo známým za peníze.	... má nějakou pravidelnou placenou práci.
... pomáhá s domácími pracemi.	... dostává peníze za dobré známky.	... dostává od rodičů pravidelně kapesné.
... musí pracovat na zahradě nebo na chalupě.	... někdy roznášel letáky.	... by už radši pracoval, než chodil do školy.

Najděte někoho, kdo...

... byl už někdy na brigádě.	... občas pomáhá rodičům nebo známým za peníze.	... má nějakou pravidelnou placenou práci.
... pomáhá s domácími pracemi.	... dostává peníze za dobré známky.	... dostává od rodičů pravidelně kapesné.
... musí pracovat na zahradě nebo na chalupě.	... někdy roznášel letáky.	... by už radši pracoval, než chodil do školy.

Sunmankar, 6 let, Ghana

Před několika měsíci stála tvoje rodina, vlastníci rodinnou farmu, kde pěstuje kakao, před rozhodnutím. Bud' tě pošle do školy a bude doufat, že ti to v budoucnu zajistí lepší život, anebo tě nechá doma pracovat na farmě a bude mít lepší výnosy z pěstování. Jinak jste velmi chudí, někdy máte ty i tvoji dva sourozenci hlad. Tys chtěl radši zůstat doma, nevíš, k čemu je chození do školy dobré. Hodně tvých kamarádů doma zůstává a pracuje, po večerech si pak spolu hraje. Znáš i jiné děti, jejich rodiče taky pěstují kakao, ale jsou zahrnuti v nějaké organizaci, které říkají družstvo, a ti všichni do školy chodí. Často tam hrají různé hry a to by se ti líbilo. Jenomže jsi viděl, že tvoji rodiče pracují opravdu hodně, a nechtěl jsi je v tom nechat. Mimo školu by ti už moc času nezbylo. Navíc škola stojí peníze, kterých moc nemáte. Takže pracuješ na farmě, podle potřeby osm nebo i dvanáct hodin denně. Jenom máma ti někdy říká, že třeba do školy přece ještě půjdeš, ty se ale necítíš tolik nespokojený.

Marc Yao Kwame, 13 let, Pobřeží slonoviny

Bylo ti 11, když tě obchodník s otroky nalákal na práci na farmě v Pobřeží slonoviny. Tvrdil ti, že dostaneš kolo a budeš moci rodičům pomoci 150 dolary, které jim budeš měsíčně posílat. Ovšem realita je jiná. Pracuješ denně od šesti ráno do půl sedmé večer, na oběd máš pouze čtvrt hodinovou přestávku. Měříš 120 cm a pytle kakových bobů, které musíš tahat, jsou vyšší než ty. Abys je unesl, musí ti je někdo nandat na hlavu, ty pod tou tíhou ale často upadneš a farmář tě potom bije, že nepracuješ pořádně. Často míváš hlad, jídlo, které dostáváš, ti zdaleka nestačí dodat energii, kterou na farmě vydáš. Noci trávíš s osmnácti dalšími otroky v jedné místnosti 7 krát 6 metrů, ve které jste všichni zamčeni. Přestože tvé životní podmínky jsou tak strašné, utéct se bojíš. Všichni, které jsi viděl, že se o to pokusili, byli surově zbiti, někteří k smrti.

Alcina, 9 let, Brazílie

Tvoje rodina má malou rodinou farmu, na které pěstuje kakaové boby. Ty jsi však už tři roky nikoho z rodiny neviděla – pracuješ a bydlíš v rodině, u které se tvoji rodiče velmi zadlužili v době, kdy byla krize trhu a oni nemohli prodat žádné kakao. Potřebovali peníze na živobytí, tak si museli půjčit a ty teď svou službou musíš splácet dluh. Dělaš všechny běžné domácí práce, vaříš, staráš se o tři malé děti. Nikdo k tobě nemá úctu, když například najdou smítko na zemi, nebo neuvaříš čaj přesně podle receptu, bijí tě. Se svými rodiči nemáš žádný kontakt a ani nevíš, jak dlouho tvá služba bude ještě trvat.

Shama Ismael, 9 let, Indonésie

Tvoji rodiče vlastní malou rodinnou farmu, na které pěstují kakaové boby. V době, kdy je na farmě nejvíc práce, pomáháš jim, ale mimo sezónu, kdy vaše rodina nemá žádný další příjem, musíš chodit do práce, tvoji rodiče žádnou práci neseženou. Pracuješ v nelegální továrně na boty, kde si vyděláš v přepočtu necelých sto korun měsíčně a ty odevzdáš rodině. Tvoje obvyklá pracovní doba je 14 hodin denně s jednou hodinovou přestávkou, která není placená. Do továrny, kde pracuješ, jezdíš každý den na kole 11 km. Kdyby ses z továrny pokusil utéct, abys mohl chodit do školy, tvůj táta by tě zmlátil a poslal zpátky.

Christian, 8 let, Německo

Tvoji rodiče oba pracují jako obchodní zástupci společnosti Kraft Foods. Jejich práce je velmi náročná, pracují celé dny od rána do večera a někdy i přes víkend. Vydělávají hodně peněz, ty i tvoje o dva roky starší sestra můžete mít, co chcete, všechno vám rodiče koupí. Oba chodíte do jazykové základní školy a do několika kroužků, o domácnost se stará paní, kterou rodiče zaměstnávají, a vy trávíte nejvíce času s vaší au pair Lenkou. Když přijdou rodiče z práce domů, jsou většinou hodně utahaní a nemají sílu si s vámi hrát nebo si s vámi povídat. Někdy se dokonce ještě baví o práci. Tobě jejich přítomnost chybí, Lenka je spíš kamarádka, ale ne mamka. I když i hraní her na počítači tě baví, a kdyby byli rodiče doma, nejspíš by ti to zakázali; Lenku neposloucháš.

José Pedro, 8 let, Mexiko

Každý den dopoledne trávíš ve škole a odpoledne pak pracuješ na farmě svého strýce, který pěstuje kakaové boby. Býváš pak večer hodně utahaný a jdeš rovnou spát. Nejradši bys školy nechal, ale rodiče ti tvrdí, že je to nutné, abys tam chodil, a že se díky tomu jednou budeš mít mnohem lépe, než oni. Jenomže ty vidíš některé svoje spolužáky, kteří mají po škole odpoledne volno, a taky by sis chtěl hrát a ne pořád jenom pracovat.

Quttubud, 10 let, Dominikánská republika

Od šesti do devíti let jsi chodil do školy, učil ses číst, psát a počítat a docela tě to bavilo, někdy jste si i hráli. Poslední rok ale do školy chodit nemůžeš, protože po smrti svého otce musíš jako nová hlava rodiny zastávat jeho funkci – starat se o rodinnou farmu, kde pěstujete kakao. Musíš zaměstnávat v době sklizně lidi z okolí, jednat s výkupci a podobně. Stýská se ti po době, kdys chodil do školy a neměl tolik starostí a měl nějaký volný čas na hry. Ale zase máš radost, že i pod tvým vedením farma funguje, užíváš rodinu a ještě zvládne platit školu za tvého mladšího bratra.

Paul, 12 let, Keňa

Když přišel před dvěma lety do vaší rodiny obchodník s otroky, tvrdil, že ti nabízí zaměstnání v továrně na oblečení, ve kterém si vyděláš 200 dolarů měsíčně a ty celé budeš moci poslat rodičům, protože jídlo a bydlení budeš mít zadarmo na místě. V té době žila tvoje rodina velmi bídně, otec prodával na trhu velmi chudé výpěstky malého pole, matka byla nezaměstnaná a věnovala se péči o čtyři děti. Nabídka toho obchodníka jim zněla jako pohádka, a proto tě s ním poslali, i když ty jsi nechtěl. Těsně před vaším odjezdem si vzpomněli zeptat se ho, kde budeš vlastně pracovat, ale neodpověděl jim. Ani ty sám nevíš, kam tě odvezl, a žádný kontakt s rodiči od té doby nemáš. Místo zaměstnancem v továrně ses stal otrokem na kakaové plantáži, pracuješ celý den, nemáš žádné víkendy, když jsi unavený, tak tě bijí, když řekneš, že bys rád šel domů, tak se ti vysmějí. Pokusil by ses utéct, ale už jsi viděl, že někoho po pokusu o útěk zabil.

Miguel, 12 let, Kolumbie

Pracuješ na rodinné farmě, na které se pěstují kakaové boby. Dřív, od svých sedmi do deseti let, jsi chodil do školy, ale teď, když jsi starší a silnější, jsi na farmě více potřeba. Máma ti říká, že bys měl do školy chodit aspoň občas, protože ti to v budoucnu pomůže, tak jsi to jeden rok zkoušel dohromady s prací na farmě, ale pak jsi toho nechal. Škola tě ne bavila a navíc jsi nerozuměl tomu, proč máš sedět v lavici, zatímco tvoji rodiče se lopotí na plantáži. Podle sezóny pracuješ přibližně 10 hodin denně. Volný čas, který máš, trávíš se svými kamarády, nejčastěji v hospodě. Tvoje rodina netrpí bídou, máte všechno, co potřebujete. Protože pracuješ na farmě, nepotřebujete už žádné další pomocníky nebo zaměstnance.

Honza, 11 let, Česká republika

Chodíš do šesté třídy základní školy. Žiješ v bytě společně se svými rodiči a mladším sedmiletým bratrem. Ze školy se většinou vracíš nejpozději ve tři hodiny, úkoly ti zaberou každý den asi hodinu a půl. Doma máš nějaké povinnosti, např. umýváš nádobí po večeři, jednou týdně si musíš utřít prach v pokojíčku a vyluxovat. Hlavně luxování tě vůbec nebaví. Myslíš si, že je nespravedlivé, že tvůj brácha nemusí dělat nic. Podle tebe už není zas tak malý. Dostáváš kapesné 50 korun týdně, většinou ho utratíš za čokoládu nebo občas zajdeš s kamarády do kina.

Veronika Lukášová, 7 let, Česká republika

Před třemi měsíci jsi vyhrála konkurz na dětského herce v reklamě na nejmenovanou čokoládovou značku. Od té doby hráváš v reklamách pravidelně a občas jsi pozvána i do nějaké televizní show. Rodiče ti ve škole vyjednali individuální učební plán, takže tam teď skoro vůbec nechodíš. Většinu času trávíš před kamerami, se spolužáky a kamarády se moc často nevidáš. Nejvíce času trávíš s mámou, která je na tebe moc hrdá, a s dalšími dospělými, jako jsou režisér, osvětlovači, kameraman nebo ostatní herci. Vyděláváš hodně peněz, i když zatím nemůžeš sama rozhodovat co s nimi.

Aly Diabate, 12 let, Ekvádor

Tvoje rodina vlastní malou rodinnou farmu, na které pěstujete kakaové boby. S prací na farmě musíš pomáhat, ale jenom o víkendech, protože chodíš ve všední dny do školy. Vaše farma je členem družstva farem, díky kterému nemáte nouzi o prodej vypěstovaných bobů. Až budeš větší, rád bys odjel žít do Spojených států amerických, ale bojíš se, že nikdy nebudeš mít peníze na cestu. Doma v Ekvádoru žijete sice skromně, ale pohodlně; jenomže ty víš, že v Americe bys mohl mít všechno, na co by sis vzpomněl.

AKTIVITA 4

Kakaovník je stálezelený tropický strom, kterému se daří ve Střední a Jižní Americe, na pobřeží Guinejského zálivu v Africe a v jihovýchodní Asii. Než mohou být sklizeny nejlepší plody kakaovníku, potřebuje strom zrát po dobu přibližně deseti let.

Většinou bílé květy kakaovníku vyrůstají přímo na kmeni nebo na hlavních větvích. I přes velké množství květů uzraje každoročně jen asi 50–60 plodů. (Roční úroda jednoho kakaovníku tak stačí přibližně na tři větší tabulky čokolády.)

Sklizeň zralých plodů je prováděna ručně jejich odseknutím pomocí ostré mačety, na vyšších místech se ocesávají hákovitým nožem upevněným na tyči. Pro sklizení plodů není možné použít stroje, jelikož strom neustále rodí další plody a květy, takže kůra nesmí být poškozena.

Sklizené plody se otvírají krátkými nožíky, příp. klackem. Každý plod se rozřízne na dvě poloviny. Uvnitř jsou v bělavé dužině semena, tzv. kakaové boby.

Vyloupané kakaové boby mají hořkou chuť, které se zbaví v průběhu procesu fermentace. Plody se nejčastěji nechávají ležet na zemi na hromadách přikrytých listím (v Africe jsou to často listy banánovníku) po dobu 2–6 dnů. Právě během fermentace získají kakaové boby svou typicky hnědou „kakaovou“ barvu.

Sušení kakaových bobů probíhá buď přirozeně s využitím slunce a větru, nebo uměle pomocí různých typů sušáren a sušiček. Než mohou být boby obchodovány a uskladněny, musí být podíl vody sušením snížen z původních asi 60 % na pouhých 7 %. Při přirozeném způsobu sušení jsou boby přibližně po dobu jednoho týdne rozloženy v tenkých vrstvách venku na rohožích nebo betonovém podkladu, chráněny proti dešti.

Boby je nutné čistit tak, aby byly odstraněny všechny případné nečistoty jako hlína, prach nebo kousky pytloviny. Pak se třídí, během čehož se vybírají poškozené nebo červivé boby.

Pražení kakaových bobů je nezbytné pro jedinečnou kakaovou chuť a vůni – během pražení ztrácejí boby vlhkost a nepříjemnou příchuť, chuť se zjemňuje a barva zlepšuje. Probíhá při teplotách 80–130 °C po dobu 10–20 minut v závislosti na kvalitě.

Dalším krokem je drcení. Drť se pak zbavuje zbytků slupek a klíčků a dále zpracovává. Rozmělnuje se kakaovými mlýny, čímž vznikne tekutá hmota, která je výchozí surovinou pro výrobu kakaového másla, kakaového prášku a čokolády.

Tekutá hmota se lisuje a dále míchá a mísí s dalšími surovinami. Je třeba přidat k ní mimo jiné mléko v prášku nebo cukr. Aby se zabránilo „zrnité“ chuti konečného produktu, probíhá další proces drcení, rozemílání a roztírání, který kakaovou hmotu stále více zjemňuje. Proces dalšího hnětení a míchání za teploty asi 50–65 °C se nazývá konšování a právě v něm je ukryto tajemství jemné struktury čokolády.

AKTIVITA 5

Co nám poví obal?

Název	Značka	Výrobce	Země původu/pěstitel	% kakaa (mléčná x hořká)
Milka	Milka	Kraft Foods (Německo)	-	30 % (mléčná) x 45 % (mléčná extra cacao)
Figaro	Figaro	Kraft Foods (SR)	-	48 % (hořká)
Sladká vášeň	Figaro	Kraft Foods (SR)	-	28 % (mléčná)
Orion	Orion	Nestlé (ČR)	-	25 % (mléčná)
Studentská pečť	Orion	Nestlé (ČR)	-	40 % (hořká)
Zora	Zora	Nestlé (ČR)	-	(neuvádí)
Ritter Sport	Ritter Sport	Alfred Ritter (Německo)	-	30 % (mléčná) x 50 % (hořká)
Mascao	Mascao	Chocolat Bernrain AG (Švýcarsko)	Bolívie/družstvo pěstitelů El Ceibo	32 % (mléčná) x 59 % (hořká)

ACTIVITY 6

1. KUPOVAT VÝROBKY FAIR TRADE

Fair Trade (anglický výraz pro spravedlivý obchod)

je celosvětové hnutí, které se snaží do mezinárodního obchodu vtělit základní etická pravidla a zásady, jež většina běžných obchodních společností, ve snaze zvýšit své zisky a minimalizovat náklady, nerespektuje.

Ochranná známka Fairtrade je udělována pouze výrobkům, při jejichž výrobě byla splněna propracovaná sada sociálních a ekologických kritérií. Výroba Fair Trade produktů je šetrnější nejen k přírodě a životnímu prostředí, ale také k samotným pěstitelům, kterým zajišťuje důstojné živobytí a umožňuje rozvoj jejich komunity.

Pravidla Fair Trade upravují také pracovní podmínky pěstitelů kakaa: nesmí být využívána nucená práce, děti do 15 let nesmějí být zaměstnávány vůbec a jakákoli práce, kterou by vykonávaly, jim nesmí bránit ve školní docházce.

Do Fair Trade jsou zapojeni např. i pěstitelé kakaa z latinské Ameriky, západní Afriky a jihovýchodní Asie. Můžeme si tak koupit kakao, u něhož máme jistotu, že při jeho pěstování nebyla zneužita dětská práce a že pěstitel za svou práci dostal spravedlivou odměnu; anebo čokoládu z takového kakaa vyrobenou. „Férová“ čokoláda je sice o něco dražší než čokoláda běžná, ale chutnější než běžná pro svou kvalitu a určitě sladší díky pomyšlení, že není solena potem dětských otroků.

Fair Trade výrobky lze zakoupit buď ve specializovaných fairtradových obchůdcích, prodejnách se zdravou výživou nebo v některých maloobchodních sítích, např. v Brněnce.

2. ZAJÍMAT SE O PŮVOD VÝROBKŮ, KTERÉ KUPUJEME

Jako spotřebitelé jsme prostřednictvím produktů, které si denně kupujeme, spojeni s jejich výrobcí často z druhé strany světa. Neměli bychom tedy být lhostejní k tomu, za jakých podmínek tyto výrobky vznikají.

Pokud máme důvod se domnívat, že při výrobě kakaa nebo čokolády, kterou konzumujeme, byla zneužita dětská práce, můžeme se obrátit na výrobce a požadovat nápravu. Jak se dozvědět, kteří výrobci se o původ surovin použitých k výrobě svých produktů zajímají a kteří ne? Morálně čistý přístup je určitě něco, čím se výrobce rád pochlubí, pokud ho zvolil, a udělá si z něj reklamu. Nelze-li tedy na obalu čokolády nic o vyloučení dětské práce přečíst, lze se právem domnívat, že původ surovin pro její výrobu není bez morálních komplikací.

Jednou z možností je napsat dopis, ve kterém budeme od výrobce čokolády požadovat, aby dbal na dodržování standardů Mezinárodní organizace práce, které upravují např. délku pracovní doby, pracovní podmínky a zakazují dětskou práci.

Příklady textů dopisů:

A.

Dobrý den,

dozvěděl/a jsem se, že při sklizni kakaa v západní Africe, odkud pochází dvě třetiny světové produkce kávy, je využívána dětská práce, v některých případech dokonce práce dětských otroků. Mám rád/a Vaši čokoládu, ale nesnesu pomyslení, že konzumuji čokoládu, která prošla rukama dětských otroků. Chci se Vaší společnosti tedy zeptat, co děláte pro vymýcení dětské práce a jak se ujistíte, že při pěstování Vámi používaného kakaa nebyla použita dětská práce.

Děkuji

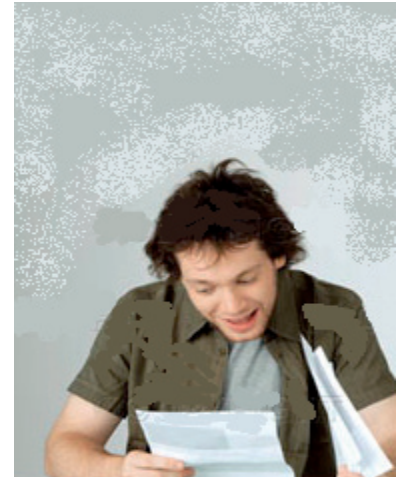
B.

Vážení,

jako spotřebitel jsem velmi znepokojen/a tím, jak vaše společnost pohrdá právy pracujících, kteří produkuje vaši čokoládu. Dozvěděl jsem se, že na produkci kakaa, které používáte, je stále používána dětská práce přes předchozí sliby, že problém bude řešen.

Požaduji, aby vaše společnost přijala zodpovědnost za všechny své dodavatelské kakaové farmy na světě, ve svých výrobcích ve významném množství používala kakao s Fairtrade certifikací, monitorovala všechny farmy produkující kakao, které používáte k výrobě vaší čokolády, a hlídala, že nepoužívají dětskou práci, ve větší míře financovala vzdělávací programy pro děti žijící na farmách.

Doufám, že jako jedna z největších potravinových společností na světě se stanete vzorem v boji za práva pracujících, zvláště pak za práva dětí ve světě.

3. BOJKOT

Obchodní společnosti by nemohly existovat bez posledního článku obchodního řetězce, a sice bez spotřebitele. Je to právě spotřebitel (tedy každý z nás), který jim přináší zisk a na jehož požadavky proto reagují. To nám jako spotřebitelům dává nad obchodními společnostmi určitou, i když omezenou moc. Jedním z nástrojů uplatňování této moci a vyjádření nesouhlasu s přístupem těchto korporací je bojkot produktů konkrétní firmy, tzn. odmítnutí kupovat dané výrobky.

Přitom nejde o naivní cíl způsobit bankrot podniku či úplné zastavení výroby, ale spíše o přitáhnutí pozornosti médií a způsob osvěty. Podmínkou úspěchu bojkotu je tedy medializace, která objasní důvod toho, proč dané produkty nechceme kupovat, a předloží požadavky na nezbytné změny vedoucí k nápravě.

Nejsnadnější je podpořit některý z již existujících bojkotů, který s každým dalším člověkem získává na síle a významu, a má tak větší šanci změnit chování velkých společností.

Seznam existujících bojkotů najdete na stránkách časopisu Ethical Consumer:

<http://www.ethicalconsumer.org/boycotts>

4. ZAPOJIT SE JAKO DOBROVOLNÍK, PODPOŘIT PROBÍHAJÍCÍ KAMPAŇ

Kromě bojkotu a psaní dopisů společnostem existují i další způsoby, jak se aktivně zapojit do boje proti dětské práci a chudobě, která je s ní nerozlučně spojená. Je spousta organizací, které uvítají vaši posilu a podporu, ať už v podobě finančního příspěvku na probíhající kampaň, nebo v podobě přímého zapojení do jejich aktivit. V Česku v současné době probíhají např.

následující kampaň:

„Stop dětské práci. Je lepší chodit do školy.“ Jedná se o mezinárodní kampaň, která se snaží zvýšit povědomí o zneužívání dětské práce a její souvislosti s nedostatkem vzdělání.

Zvýšením povědomí mezi veřejností chce přispět

k tlaku na politiky a osoby, které mohou současný stav ovlivnit. Koordinátorem kampaň v České republice je společnost Člověk v tísni. Na webových stránkách kampaň (www.stopdetskepraci.cz) se o celém projektu dozvíte více. Současně tam najdete petici, kterou je možné podepsat.

„Česko proti chudobě“ je celonárodní kampaň probíhající v rámci tzv. Globální výzvy k akcím proti chudobě (GCAP, www.whiteband.org). Je organizována koalici českých neziskových organizací a jejím cílem je informovat širokou českou

veřejnost o problematice globální chudoby a současně oslovit státní správu a české politiky. Jedním z požadavků kampaň je také aktivnější přístup k naplňování tzv. rozvojových cílů tisíciletí, mezi něž patří i boj s chudobou a zvyšování vzdělanosti na světě.

Společnost pro Fair Trade a rozvojové vzdělávání organizuje osvětovou kampaň s názvem „Svět v nákupním košíku“, jejímž cílem je informovat o problémech rozvojových zemí a jejich propojení s našimi spotřebitelskými návyky. V rámci této kampaň budou potřeba ochotní dobrovolníci, kteří pomůžou s organizací akcí v různých městech České republiky. Kromě pomoci s kampaň je vítaná i pomoc dobrovolníků s prodejem Fair Trade výrobků v některém ze specializovaných obchůdků. (Více informací na webové adrese www.fairtrade.cz).

5. ŠÍŘIT INFORMACE V MÍSTĚ

Chceme-li něco změnit nebo přispět k řešení nějakého problému, potřebujeme především informace. Přitom jsou to právě informace, které nám často chybějí, a ze strany výrobců a prodejců se je nedozvíme. Proto je důležité informace aktivně vyhledávat a šířit. Není třeba hned platit billboardy kampaně, pomoci může i šíření informací osobním kontaktem, které umožňuje diskuzi. Začít můžete ve svém bezprostředním okolí: hovořit s rodiči, spolužáky a kamarády

o problematice dětské práce a možnostech, jak napomoci jejímu odstranění. Informovat můžete také o kampaních a možnosti nákupu fairtradových výrobků a jejich výhodách. Navrhněte toto téma ve škole, můžete upravit besedu s odborníkem.

Když budete mít chuť, můžete své působení rozšířit na oblíbené kavárny a obchody. Ptejte se po zboží s Fairtrade certifikací. Když vás bude víc, začne to kavárníkům vrtat hlavou :-).

6. ADOPCE NA DÁLKU

Jedním z důsledků i příčin chudoby a s ní i dětské práce je špatný přístup ke vzdělání pro děti v rozvojových zemích.

Projekty zabývající se tzv. „adopcí na dálku“ se snaží zprostředkovat přístup ke vzdělání i dětem, jejichž rodiče zemřeli, nebo si školné a další výdaje spojené s výukou nemohou dovolit.

Dítě nadále žije se svojí rodinou, ale adoptivní „rodič“ z Evropy mu hradí školné, učební pomůcky a školní uniformu. Adoptivním „rodičem“ se přitom může stát jak jednotlivec nebo rodina, tak i skupina, jako je třeba školní třída. Každoročním zasláním určité finanční částky můžete alespoň jednomu dítěti umožnit chodit místo do práce do školy, a dát mu tak šanci na lepší budoucnost.

Peníze se neposílají přímo rodině dítěte, ale organizaci, která projekt v daném místě realizuje. Část příspěvku jde obvykle i na podporu komunity, ve které dítě žije, a školy, kterou navštěvuje.

Organizací, které se v Česku podobným projektům věnují, je dnes již celá řada. Patří mezi ně např. Česká katolická charita, Humanistické centrum Narovinu, Jihočeská univerzita nebo ARPOK.

What can I do about it?

It might seem that individually we cannot do much. I myself surely cannot prevent child labour nor solve many other world problems.

However, are we that powerless? Isn't it just an excuse? Laziness? What if there are ten, a hundred, a thousand or even a few million of these individuals out there...?

'Fair' chocolate

Fair Trade represents an alternative to a conventional way of trading based on more just profit distribution between producers and traders and it pays attention to both environment and working conditions of workers. When buying products marked with a trademark FAIRTRADE we can be sure e.g. that no forced or child labour was abused. We pay a somewhat higher price for these products not only to have 'a good feeling' but also for their quality on which a big emphasis is put. Fair Trade products (including cocoa and chocolate) can be bought in specialized shops, selected healthy food shops and occasionally in regular shops. A list of Fair Trade outlets and more information on the Fair Trade concept is available at www.nazemi.cz

Spreading information

If we are to make a difference, we need information. If we want to contribute to child labour elimination, it is necessary to actively start by searching for information and spreading it. It is possible to begin on a small scale – through a personal contact enabling a discussion. Talk about the child labour issue with your friends, schoolmates, teachers, parents, organize a debate, or show a film. Try to ask for Fair Trade products in your favourite shops and cafés.

Child sponsorship

By enabling access to education we give children in developing countries a chance to have a better future. We take some financial burden relating to school fees off their parents thus reducing the probability of children in employment.

A sponsor can be an individual or a group such as a school class. There is a wide range of organization involved child sponsorship in the Czech Republic, for instance, the Czech Catholic Caritas, (www.charita-adopce.cz), Humanistic movement (www.adopceafrika.cz), ARPOK in cooperation with Olomouc Caritas (www.acho.caritas.cz), South Bohemian University in cooperation with Czech Aid (www.czechoslovakaid.cz), the Inka Foundation (www.peru.cz/inka).

Join!

Another possibility to actively take part in the fight against child labour and poverty is to support one of the ongoing campaigns. You can either sign a petition or participate in some actions or help in campaigns. Below are some examples of campaigns realized in the Czech republic.

ČESKO PRO CHUDOBĚ
Czechia against poverty is a national campaign aiming to inform the Czech public and politicians about global poverty issues. One of the campaign's requirements is also a proactive approach in meeting the so-called Millennium Development Goals. For more information see www.ceskoprotichudobe.cz.

You can also take part in and support a campaign run by NaZemi (www.nazemi.cz). Moreover, you can get involved as a volunteer, selling Fair Trade products.

Coordinated by the Czech NGO People in need the campaign Stop child labour – School is the best place to work, is aimed at raising awareness about child labour abuse and its relation to education. For more information on the campaign and to sign a petition please see the web page www.stopdetskepraci.cz.

This material is an outcome of the campaign "The World in the Shopping Cart" which was organized by NaZemi.

How many times have you held a bar of chocolate in your hands ...and how many times have you enjoyed your chocolate bar, a box of chocolate or a cup of hot chocolate? Have you ever thought about the way chocolate is made and how are cocoa (raw material needed for cocoa production) producers doing? Is there any reason for the excellent taste of chocolate turning bitter?

Did you know that ...

- globally, there are over 200 million of children aged 5-17 working?
- 115 million children aged 5-17 carry out work in different parts of the world that threatens their safety, physical or mental health, or a moral development?
- about 95% of all working children come from developing countries?
- up to one third of all children work in the Sub-Saharan Africa?
- almost 7 out of 10 working children carry out some work in agriculture?
- in cocoa production in many parts of the world child labour is being abused, often under conditions resembling slavery?
- the majority of children working in cocoa cultivation have never tasted chocolate?

Let's not be indifferent!

We as consumers have power in our hands to make a difference with regards to the living conditions of people with whom we are connected through products we buy and consume every day. Let's pay attention to the origin of goods we buy and let's not be indifferent to (not only) children's rights abuse. One of the options we have is to write a letter to a company we know doesn't meet standards set by the International Labour Organization including a ban on child labour abuse. To write such a letter you can get some inspiration e.g. at www.laborrights.org.

Boycott

Apart from writing letter you can express your disapproval with not complying with the International Labour Organization's standards and human rights through a boycott of products of a particular company. You can either refuse to buy certain products and by publicizing such a decision you can e.g. make a company producing chocolate deal with the child labour issue seriously and use only that kind of cocoa in the production of which no child labour was abused. A list of ongoing consumer boycotts can be found at www.ethicalconsumer.org/boycotts.

From a tree to a table...

The cocoa tree is an evergreen, not very big tree growing in the tropical areas of Central and South America, West Africa and Southeast Asia. Despite the fact that a cocoa tree abundantly produces flowers throughout most of the year, only a small amount of fruits fully ripen. This means that one tree yields only about 50-60 fruits annually. This amount is enough to produce approximately three bars of chocolate.

Ivory Coast, Ghana, Indonesia, Nigeria and Brazil rank among the largest cocoa producers and exporters in the world and the first three of them account for over 70% of the world cocoa market. The vast majority of cocoa beans produced come from small farmers; 40-50 million people in total are dependent on this crop for their living.

Shocking disclosure!

In September 2000 a British TV broadcast a film documenting modern slavery in cocoa production in Ivory Coast - a country producing roughly 40% of cocoa intended mostly for the developed countries. A shocking disclosure revealed the existence of a large scale child and young people trafficking. These children were attracted and imported from the neighbouring countries to work on cocoa plantations under inhuman conditions without a chance to go back home. After releasing the film and other information a stormy public reaction followed. Threatening to boycott products consumers called on large companies producing chocolate to prevent child labour in cocoa production.

Is work good for you?

Not all work is necessarily bad for children. However, if we talk about child labour, we think of work carried out under conditions harmful to health, safety and the moral development of children preventing them from going to school.

According to the International Labour Organization (ILO) child labour is: Any paid or unpaid work carried out by children under 12 years of age; work exceeding 14 hours a week carried out by children aged 12-14 years depriving them of their schooling, and any work carried out by children up to 18 years old threatening their safety, physical, or mental health and/or their moral development.

Why do some children work?

- Their family needs extra income to make a living for all its members.
- They cannot attend school because of and their family circumstances, i.e., location or finances.
- Armed conflicts, natural disasters and epidemics HIV/AIDS increase the number of working children because the money that would otherwise be spend on education is used to solve these problems.

- Child labour is cheaper for employers; moreover, children can be more easily abused as they probably won't ask for a higher wage or better working conditions.
- Poverty is one of the causes and consequences of child labour.

The worst forms of child labour

The worst forms of child labour are those forms carried out by children up to 18 that seriously threaten their development and endangers their health, safety, or even their lives. Eliminating these forms of work is a priority for international organizations as stated in Convention 182 on the ban and immediate measures to eliminate the worst forms of child labour (ILO, 1999). According to this Convention the worst forms of child labour are:

- a) all forms of slavery or practices similar to slavery, including recruitment of children for use in armed conflict;
- b) the use of a child for prostitution or for pornographic performances;
- c) the use of a child for illicit activities, in particular for the trafficking of drugs;
- d) work which, by its nature or the circumstances in which it is carried out, is likely to harm the health, safety or morals of children. (e.g. work with dangerous technology, harmful substances or too heavy loads, work carried out at nights or during extremely long working hours, work which exposes a child to a physical, psychic, or sexual abuse).

For more information on child work see:

- www.ilo.org/childlabour
- www.antislavery.org/homepage/antislavery/childlabour
- www.laborrights.org/projects/childlab

In 2002 June 12 was designated World Day Against Child Labour by the International Labour Organization.

A bitter taste of chocolate
An educational programme on chocolate and child labour

Created by Nazemi in 2012 in the framework of 'Bitter taste of chocolate.' workshop from a cycle 'The World in the Shopping Cart'. For more information see www.nazemi.cz

Hořká chuť čokolády

Kakao a dětská práce

svět v nákupním košíku

Tajemství kakaové chuti

Trocha historie na úvod¹

Když v roce 1492 Kryštof Kolumbus při hledání nové obchodní cesty do Indie nedopatřením přistál v Americe, „objevil“ pro Evropany kromě nového kontinentu i bohatství, o jakém se mu nesnilo. Vedle drahých kovů a kamení čekaly na španělské dobyvatele pro ně dosud neznámé zemědělské plodiny – a mezi nimi i kakao.

Obyvatelé dnešního Mexika a Střední Ameriky používali rozemleté kakaové boby k přípravě zvláštního povzbuzujícího nápoje – čokolády. Ta původní byla hořká, okořeněná vanilkou, paprikou chilli a dalšími přísadami. Kakaové boby sloužily v Mezoamerice také jako platidlo a čokoláda byla považována za nápoj bohů, takže její pití bylo výsadou bohaté vládnoucí vrstvy. Odtud také kakao dostalo svůj název – Mayové věřili, že kakaovník je božského původu, kakao je tedy mayský výraz pro „**pokrm bohů**“. Zvykem pít nápoj připravený z kakaových bobů, nazývaný „xocolatl“, proslul i aztécký vládce Montezuma, který začátkem 16. století ovládal Mexiko a porobené obyvatelstvo mu ve formě kakaových bobů odvádělo daně.

Do **Evropy** se kakao a s ním i čokoláda dostaly až v šestnáctém století, přesněji roku 1528, kdy je španělský dobyvatel Hernán Cortés přivezl do Španělska. Množství kakaových bobů dovážených z Ameriky stoupl v 17. století, a to zejména díky tomu, že v letech 1640–1680 byly v Brazílii a na karibských ostrovech rozšířeny plantáže cukrové třtiny.

To způsobilo pokles ceny cukru, který si tak mohly dovolit širší vrstvy obyvatel – a oslazené kakao bylo pro Evropany mnohem přijatelnější než původní hořké. Zásadním přelomem ve výrobě čokolády se pak stal vynález Holanďana Conrada J. van Houtena. Ten roku 1828 přišel na postup umožňující oddělit kakaové máslo od kakaového prášku. V roce 1847 Angličan Joseph Fry vyrobil první čokoládu vhodnou k běžné konzumaci a v roce 1876 pak byla Švýcarem Danielem Pietersem vynalezena mléčná čokoláda. Technologické pokroky devatenáctého

Původní domovinou kakaovníku je území Střední a Jižní Ameriky – kakaovník pěstovali první Mayové již před 2600 lety, později Aztékové a Toltékové...

Původní čokoláda byla tekutá, hořká a kořeněná, kakao bylo luxusní pochutinou a kakaové boby sloužily také jako platidlo.

Kakaovník a čokoláda byly spojovány s božstvy, název kakao vznikl podle mayského výrazu pro „pokrm bohů“.

Do Evropy, a to konkrétně do Španělska, se kakao dostalo v průběhu šestnáctého století v době zámořských plaveb a objevů.

Podle aztécké legendy přinesl lidem kakaovník bůh Quetzalcoatl (Opeřený had), který přicestoval na Zem z ráje na paprsku Jitřenky. Naučil je boby pražit, mlít a připravovat z nich výživnou pastu. Lidé pak k tomu přidali koření a výsledný pokrm nazvali chocolatl. Aztékové věřili, že pitím tohoto nápoje načerpají božskou moudrost. Kakaový bob měl člověku, který ho požil, předat sílu a moudrost kakaovníku. Mírumilovný bůh Quetzalcoatl, který měl podle báje mít bílou tvář a tmavý vous, se měl k Aztékům vrátit právě v roce 1519. Španělští dobyvatelé v čele s Hernánem Cortésem si tak svůj příchod nemohli načasovat lépe. Pověřivý Montezuma II. považoval bělochy za ztělesnění boha Quetzalcoatla, a zaslal jim tedy mnoho vzácných darů, mezi nimi i čokoládu. A tak díky aztécké legendě patřili tito Španělé mezi první Evropany, kteří čokoládu ochutnali.

Podle Arcimovičová, Valíček, 1999

První čokoláda byla vyrobena v roce 1847 Angličanem Josephem Fryem.

Na koloniálních plantážích s kakaovníky v Jižní Americe byla využívána práce západoafrických otroků.

století učinily čokoládu dostupnou širokým vrstvám a její obliba – stejně jako poptávka po kakau – vzrostla.

Ačkoli se Španělé z obchodních důvodů snažili udržet svůj monopol na obchod s Novým světem, na konci sedmnáctého století již bylo kakao v Evropě natolik rozšířené, že kakaové plantáže zakládali

Kakaové peníze

Kakaové boby se v mnoha částech předkolumbovské Střední Ameriky používaly jako platidlo. To mělo hned několik výhod. Kakaové boby byly cenné, a tak byly na trhu směnitelné za jakékoli zboží. Krom toho představovaly velmi žádoucí pochoutku. Byly rovněž trvanlivé, takže obchodování vydržely, aniž by se poškodily nebo zkazily. Díky malé velikosti byly snadno přenosné. Z etického či morálního hlediska mělo placení kakaovými boby ještě další výhodu (která byla spíše nevýhodou z hlediska ekonomického) – přestože byly trvanlivé, nedaly se skladovat věčně, a zabraňovaly tak dlouhodobějšímu hromadění bohatství. Toho si byli vědomi sami tehdejší obyvatelé Mexika: „Ó šťastné zlato, jež poskytuje lidstvu sladký a výživný nápoj a jež chrání své nevinné vlastníky před pekelným morem lakoty, neboť nemůže být pohřbeno ani nadlouho uchováváno.“

Podle Arcimovičová, Valíček, 1999:21

V průběhu devatenáctého století bylo pěstování kakaa přeneseno také na pobřeží Guinejského zálivu v Africe, i tam pokračovalo používání otroků na plantážích.

ve svých koloniích v Jižní Americe také Francouzi, Angličané, Portugalci a Holanďané. Podobně jako na jiných koloniálních plantážích i zde byli k práci používáni **otroci ze západní Afriky**. Důvodem k jejich dovození byl výrazný pokles počtu původních obyvatel. Kolonisté často nutili příslušníky původních indiánských kmenů vykonávat práce přesahující jejich fyzické možnosti, navíc v podmínkách pro ně nezvyklých. To mělo spolu s četnými epidemiemi za následek drastický pokles počtu obyvatel – přibližně z 25 na 3 miliony během padesáti let od počátku kolonizace. V zemědělství, a tedy i na plantážích s kakaovníky, se brzy začal projevovat nedostatek pracovní síly. Ten byl řešen dovozem černých otroků ze Španělska, později z Afriky.

V Africe byly kakaové plantáže založeny až v devatenáctém století. Ukázalo se, že pro pěstování kakaovníku je nevhodnější **pobřeží Guinejského zálivu** a malé ostrůvky poblíž něj. Roli jakési kakaové brány do Afriky tak sehrály portugalské kolonie São Tomé a Príncipe a Španělům patřící Fernando Po. Plantáže na těchto ostrovech byly závislé na pracovní síle z Angoly a z Nigérie a od počátku byly známy používáním otroků, a to i přesto, že otroctví bylo oficiálně zrušeno v roce 1875. Postupně se pěstování kakaovníku rozšířilo do západní Afriky, kde velmi rychle zdomácnělo. Zatímco na začátku dvacátého století tvořil americký podíl na světové produkci kakaa přibližně 80 % a západoafrický pouhých 15 %, v padesátých letech už to bylo 60 % pro západní Afriku v porovnání

Podíl států západní Afriky (Pobřeží slonoviny, Ghana aj.) na světové produkci kakaa je v současné době přibližně 70 %.

s 30 % amerického podílu. Západní Afrika se tak velmi rychle stala nejvýznamnějším výrobcem a vývozcem kakaových bobů na světě, dnes tvoří západoafrické kakao dvě třetiny světové produkce, v čele s Pobřežím slonoviny, Ghanou a Nigérií.

Koloniální země prosadily s vyhlídkou na budoucí zisky pěstování kakaovníku také v **Asii**. Dnes patří k nejvýznamnějším asijským pěstitelům kakovníku Malajsie a Indonésie.

Kakaovník a jeho pěstování²

Původní domovinou kakaovníku, lat. *theobroma cacao*, je pravděpodobně tropický deštný prales v povodí Amazonky a Orinoka. V nižších patrech tropického deštného pralesa má rostlina potřebný stín a je také dobře chráněna před větrem. Navíc jsou zde minimální výkyvy vlhkosti vzduchu. Za těchto podmínek se kakaovníky rozmnožují především díky některým zvířatům, která jedí dužinu plodů a hořké kakaové boby odhazují. Podobně i původní obyvatelé pralesa sbírali plody kakaovníku kvůli jejich sladké dužině, dodnes se některé druhy pěstují jako chutné ovoce.

Kakaovník je stálezelený tropický **strom**, který dosahuje výšky čtyř až osmi metrů. Kmen kakaovníku není příliš mohutný, koruna je rozložitá. Jeho tenké kožovité listy mají nejdříve bronzově červenou barvu, později jsou tmavě zelené. Kakaovníku se daří pouze v nejteplejších oblastech světa, v oblastech přibližně mezi patnáctým stupněm severní a jižní zeměpisné šířky, tj. ve Střední a Jižní Americe, na pobřeží Guinejského zálivu v Africe a v jihovýchodní Asii. Přestože se nejčastěji pěstuje ve výšce 500 m. n. m., vyhovuje mu nejlépe nadmořská výška 200–300 m. Jde o rostlinu náročnou na teplotu (optimum je 21–32 °C) a vláhu (vysoká vlhkost vzduchu). Roste i v oblastech s kratšími obdobími sucha, která však nepřesahují dva až tři měsíce. Než mohou být sklizeny nejlepší plody kakaovníku, potřebuje strom zrát po dobu přibližně deseti let.

Drobné **květy** kakaovníku, které mají bílou, nažloutlou nebo narůžovělou barvu, vyrůstají přímo na kmeni nebo hlavních větvích. Ačkoli kakaovník po většinu roku bohatě kvete (až 50 000 květů během jednoho roku), plodů se urodí poměrně málo. Květy kakaovníku jsou totiž přes svůj krásný vzhled bez chuti a vůně, jež by přilákala hmyz, který je opyluje. Převážná část květů tak není opylena a uvadne (uvádí se, že opyleno bývá pouze 5–40 % květů). Vzhledem k tomu, že ještě menší část plodů dozrává, nedává kakaovník příliš velké výnosy – jeden strom vynesou pouze okolo 30–50 plodů ročně. Roční úroda jednoho kakaovníku tak stačí přibližně na tři větší tabulky čokolády.

Plody kakaovníku jsou oválné, podélně rozbrázděné, nepukavé bobule žlutozelené, oranžové nebo hnědé barvy. Dozrávají asi čtyři měsíce po opylení a oproti drobným květům jsou poměrně velké. Mívají rozmanité tvary, většinou jsou však oválné, přibližně 15–30 cm dlouhé a 8–10 cm široké. Zralé váží až ½ kg a ani zcela uzralé samy

Kakovník pochází z tropických deštných pralesů povodí Amazonky a Orinoka.

Kakaovník je tropický strom dosahující výšky 4–8 metrů a rostoucí v oblastech Střední a Jižní Ameriky, na pobřeží západní Afriky (Guinejský záliv) a v jihovýchodní Asii.

Většinou bílé květy vyrůstají přímo na kmeni nebo hlavních větvích, jen malá část z nich je však opylena a dozraje v plody.

Plody kakaovníku jsou oválné, většinou žlutozelené nebo oranžové barvy, dlouhé přibližně 15–30 cm.

Uvnitř plodu v bílé dužině je uloženo asi 15–40 kakaových bobů bílé barvy a nahořklé chuti.

neodpadávají. Uvnitř plodu je v bělavé dužině v pěti podélných hustých řadách uloženo asi 15–40 semen, tzv. kakaových bobů. Kakaové boby jsou hladké, bílé a asi 2 cm dlouhé. Obsahují theobromin (látka podobná kofeinu) a syrové mají trpkou, nahořklou chuť. Pro rostlinu s neopadavými plody je to výhodné z hlediska rozmnožování, neboť zvířata, která si chtějí pochutnat na trochu nakyslé či nasládlé dužině, boby kvůli jejich hořké chuti nesnědí, ale roznesou je spolu s plody po okolí.

K botanickému rodu theobroma se řadí asi dvacet druhů, pěstitelské třídění rozlišuje pouze mezi třemi hlavními druhy určenými pro konzumaci. Dvě základní skupiny, které se od sebe oddělily v průběhu rozšiřování kakaovníku z oblasti jeho původního výskytu, se dodnes označují původními venezuelskými obchodními názvy – criollo a forastero. Třetí druh, trinitario, je jejich pozdější kříženec.

Tři odrůdy kakaovníku

Criollo ve španělštině znamená „domácí“. Počátkem devatenáctého století se tento druh kakaovníku pěstoval ve Venezuele, která byla v té době největším světovým producentem a vývozcem kakaa. Právě tento druh objevil roku 1502 Kryštof Kolumbus na ostrově Guanaja. Criollo se pěstuje v oblastech s mírným podnebím a bohatou půdou, dnes zejména ve Střední Americe, na pobřeží Venezuely, na Madagaskaru, Srí Lance a v Indonésii. Někdy je nazýváno „králem kakaových bobů“, jelikož kakao získané z criolla je obvykle velmi vysoké kvality. Je také nejzácnějším a nejdražším druhem a jen zřídka se dostane na světový trh.

V porovnání s criollem je **forastero** odolnější, méně náročné a poskytuje vyšší výnosy. Aroma bobů je však slabší a výsledná chuť bývá někdy nahořklá, takže se forastero v některých případech stalo synonymem nižší kvality. Forastero pochází z Jižní Ameriky, z oblasti Amazonie, a v současné době je nejrozšířenější skupinou kakaovníku pěstovanou zejména v Brazílii a Africe. Ve španělštině znamená forastero „cizí, přespolní“.

Trinitario vzniklo jako hybrid criolla a forastera. Tento druh se rozšířil po přírodní katastrofě, která v osmnáctém století zničila plantáže criolla na karibském ostrově Trinidad. Když bylo po třiceti letech na ostrov dovezeno a vysazeno forastero, zkřížily se zbývající stromy criolla s novými a vznikla nová odrůda. Trinitario tak v sobě spojuje chuťové vlastnosti criolla a odolnost a výnosnost forastera. Dnes se pěstuje zejména v Indonésii, na Srí Lance, v Jižní Americe a na karibských ostrovech.

Pěstování kakaovníku probíhá v současné době nejčastěji na malých pozemcích. Důvodem je zejména menší odolnost rostlin vůči chorobám na velkých plantážích. Jelikož je kakaovník zejména v mládí citlivý na přímé sluneční záření, je pěstován ve stínu původního porostu nebo se na plantážích vysazují stínící stromy nazývané pěstiteli „matky kakaovníků“. Se stářím rostliny se zvětšuje její odolnost a přistínění je možné redukovat. Ve velkých monokulturách bez stínu bývají rostliny vystaveny přímému slunci, což má za následek snazší a výnosnější, avšak méně kvalitní produkci. Navíc jsou rostliny při tomto způsobu pěstování zranitelnější, což nutí pěstitele k vyšší míře chemizace.

Mladé kakaovníky plodí poprvé většinou po čtyřech letech, nejplodnější jsou pak přibližně v deseti letech, přičemž vysokou produkci si drží ještě po dalších 10–12 let. Kakao se sklízí během celého roku, s hlavními sezónami od listopadu do ledna a od května do července. U dokonale zralých plodů se semena lehce oddělují od vnitřní strany plodu a při zatřepání tobolkou tak chraští. **Sklizeň** je prováděna ručně odseknutím plodu pomocí ostré mačety, na vyšších místech se stromy ocesávají hákovitým nožem upevněným na tyči. Pro sklizeň plodů není možné použít stroje, jelikož strom neustále rodí další plody a květy, kůra nesmí být poškozena.

Jedním z problémů, ke kterému pěstování kakaa zejména v západní Africe významně přispívá, je postupující odlesňování (deforestace). Pěstitelé vykácejí původní tropický les a na místo vysadí kakaovníky.

Přestože záleží také na péči, která je plantáži věnována, po zhruba 20 letech od vysazení začínají výnosy postupně klesat. Důvodem bývá vyčerpaná půda, eroze a snižující se odolnost starých stromů vůči škůdcům a nemocem. Přibližně po 20–30 letech stojí tak pěstitelé

před rozhodnutím, zda investovat do obnovy plantáže, nebo zda se jednoduše přesunout na jiné místo a vysadit nové rostliny. První možnost je pro malé pěstitele často finančně nedostupná, pěstování kakaa se tedy postupně rozšiřuje do dalších oblastí a přináší s sebou další kácení původních lesů.

Roční míra deforestace v Pobřeží slonoviny dosáhla okolo 3 % v období 2000–2010. Plocha pokrytá lesy se za tu dobu zmenšila o více než polovinu. Změna tohoto postupu však vyžaduje intervenci a podporu malých pěstitelů ze strany místních úřadů. Vzhledem ke své závislosti na ziscích z vývozu kakaa si většina rozvojových zemí nemůže dovolit snížit produkci. Západoafrické vlády si však současně nemohou dovolit

poskytovat subvence na podporu rekultivace stávajících plantáží a farem, a dokud tedy dovozci nebudou ochotni zaplatit za jejich kakao vyšší cenu, kácení a ničení tropických lesů bude pravděpodobně pokračovat.

Další závažný problém představuje využívání nucené a zejména dětské práce na plantážích či farmách pěstujících kakaovníky. Více o tom v kapitole (Ne)spravedlivý obchod a Dětská práce.

Ze stromu na stůl

Výroba čokolády

Kousnete-li si do čerstvého kakaového bobu, jen stěží si dovedete představit, že za touto hořkou a kyselou chutí se skrývá lahodná chuť dobrého kakaa a čokolády. Proměna kakaových bobů v luxusní pochoutku vyžaduje totiž dlouhý a náročný proces.

Sklizené plody se otvírají krátkými nožíky, příp. klackem. Vyloupané kakaové boby je nutné tzv. fermentovat, aby se odstranila jejich hořká chuť. V průběhu fermentace dochází k několika biochemickým procesům, jejichž důsledkem je oddělení misku od semen, vytvoření

chuťových a aromatických složek kakaových bobů a změna barvy. Plody se nechávají ležet na zemi na hromadách přikrytých listím, někde se používají speciální jámy, tzv. potní komory, jinde zase boxy s perforovaným dnem umožňujícím odtékání misku. Fermentací se boby zbaví sladké dužiny, která na nich ulpěla a která by se snadno mohla začít kazit. Proces trvá 2 až 6 dnů

Problémy spojené s pěstováním kakaa v rozvojových zemích:

- Využívání nucené a dětské práce.
- Kácení původního tropického lesa za účelem získání nové půdy k pěstování kakaovníků.
- Nadměrné používání pesticidů, navíc často bez ochranných pomůcek pro ty, kteří práci vykonávají.
- Přetrvávající chudoba pěstitelů, kteří nemají dostatek prostředků na zkvalitňování produkce, šetrnější postupy nebo další zpracování kakaových bobů.

Sklizeň se provádí ručně odseknutím plodu pomocí ostré mačety, plod se poté rozřízne na dvě poloviny a z jeho středu se z dužiny vyloupanou v tuto chvíli ještě bílé kakaové boby.

Fermentace je proces, během něhož jsou boby zbaveny zbytků dužiny a získávají svoji typickou chuť, vůni a hnědou „kakaovou“ barvu.

v závislosti na množství bobů, použité metodě a druhu kakaovníku, ze kterého fermentované boby pocházejí. Právě během fermentace získají kakaové boby svou typicky hnědou „kakaovou“ barvu, její výsledek je rozhodující pro kvalitu suroviny, tedy kakaa nebo čokolády.

Po fermentaci se boby musejí usušit. Podíl vody, který je na počátku přibližně 60 %, musí být snížen na 7 %, než mohou být boby obchodovány a uskladněny. **Sušení** probíhá buď přirozeně, nebo uměle. Přirozené využívá slunce a větru. Boby jsou v tenkých vrstvách rozloženy venku na rohožích

Sušení probíhá nejčastěji venku, kde jsou boby v tenkých vrstvách rozloženy na slunci, možné je i umělé sušení v různých sušičkách.

nebo betonovém podkladu, chráněny proti dešti. Délka sušení závisí na intenzitě slunečního záření, obvyklý je jeden týden. Nevýhodou přirozeného způsobu sušení je, že odkryté boby mohou být znečištěny z okolního prostředí. Umělé sušení pomocí různých typů sušáren a sušiček (např. využití horkého vzduchu) je rychlejší (asi 36 hodin), ale také finančně náročnější a v některých případech navíc boby mohou získat nežádoucí aroma. Sušením pozbývají kakaové boby asi 55 % své původní hmotnosti – ze 100 kg čerstvě fermentovaných bobů se tak po usušení získá zhruba 45 kg suchých kakaových bobů.

Při **čištění a třídění** se odstraňují nečistoty a vybírají poškozené nebo červivé boby, poté je možné boby uskladnit v pytlích a připravit pro **vývoz**.

Po usušení se boby ještě **čistí** tak, aby byly odstraněny všechny případné nečistoty jako hlína, prach nebo kousky pytliviny. Dále se boby **třídí**, vybírají se ty poškozené nebo červivé. Pak se pytlují a skladují v dobře větraných a suchých skladech.

Takto zpracované boby jsou připravené pro **vývoz**. Převážná většina kakaových bobů se totiž zpracovává mimo země původu – ať už z důvodu nedostatku potřebných technologií, nebo kvůli vysokým clům na zpracované kakao. Pěstitelé tedy usušené boby prodávají obchodníkům, kteří je pak dál prodají vývozcům. Ti je dopraví do zemí, kde se dále zpracovávají.

Dalším krokem v přípravě čokolády je **pražení**. To probíhá při teplotách 80–130 °C po dobu 10–20 minut, v závislosti na kvalitě. Pokud jsou boby nižší kvality, je třeba pražit je delší dobu a za vyšších teplot, což je však může znehodnotit. Pro jedinečnou kakaovou chuť a vůni je pražení nezbytné – během pražení

Pražení pak obvykle probíhá až v zemích dovozu, během něj se zlepšuje barva i chuť a boby dále ztrácejí vlhkost.

ztrácejí boby vlhkost a nepříjemnou příchuť, chuť se zjemňuje a barva zlepšuje.

Upražené kakaové boby se dále **drtí**. Drť se zbavuje zbytků slupek a klíčků, načež se dále zpracovává. Rozmělnuje se kakaovými mlýny, čímž se rozruší buněčná tkáň a vznikne tekutá hmota, která je výchozí surovinou pro výrobu kakaového másla, kakaového prášku a čokolády. Tato hmota se dále lisuje a vylisovaný tuk – kakaové máslo – se pak používá nejen při výrobě čokoládových dobrot, ale také ve farmacii a kosmetice. Kakaový prášek vzniká rozdrčením zbylých výlisků, které ještě obsahují určité množství tuku.

Tekutá hmota z kakaových mlýnů, která je určena k výrobě čokolády, se dále **míchá** a mísí s dalšími surovinami. Je třeba přidat k ní další kakaové máslo, cukr, mléko v prášku a další přísady. Aby se zabránilo „zrnité“ chuti konečného produktu, probíhá další proces drčení, rozemílání a roztírání, který kakaovou hmotu stále více zjemňuje. Chuťové vlastnosti pak dále zlepšuje proces tzv. **konžování**. Během něj se čokoládová hmota dále míchá a hněte za teploty asi 50–65 °C. Při tom dochází k vzájemnému tření drobných částíček, tříští se jejich shluky, a zvyšuje se tak homogenita čokoládové hmoty. Právě v konžování je tedy ukryto tajemství jemné struktury čokolády.³

Jak se pozná (dobrá) čokoláda⁴

Z kakaové hmoty vzniklé rozemletím kakaových bobů je možné odlisovat část kakaového másla (tuku získaného z kakaových bobů) a z výlisků vyrobit kakaový prášek. Čokoláda se pak vyrábí smísením kakaové hmoty, cukru, kakaového másla a dalších surovin. Pro jakost čokolády je určující zastoupení a vzájemný poměr kakaové hmoty a cukru.

Podle předpisů platných v EU se hořkou čokoládou rozumí potravina vyrobená z kakaových součástí, přírodních sladidel, náhradních sladidel nebo jejich kombinací, přídatných látek nebo látek určených k aromatizaci, popřípadě z dalších složek (např. oříšky, mandle, kokos, sušené ovoce). Za **kakaové součásti**, tzv. kakaovou sušinu, se přitom považuje kakaová drť, kakaová hmota, kakaový prášek, kakaové máslo, kakaové výlisky a kakaový tuk. Do mléčné čokolády se kromě uvedeného přidává mléko. Na rozdíl od tmavé čokolády neobsahuje bílá čokoláda kakaovou sušinu, je vyrobená z kakaového másla, mléka nebo mléčných výrobků a sladidel, popřípadě dalších složek.

U plněné čokolády musí být vnější vrstva složena z čokolády (hořké, mléčné nebo bílé), přičemž ta musí tvořit **nejméně 25 % celkové hmotnosti výrobku**. Čokoládové figurky, kolekce a bonbóny, které se objevují na trhu v obdobích kolem Vánoc či Velikonoc, obvykle nebývají pravou čokoládou, nýbrž tzv. kakaovou cukrovinkou. Kvůli

Výsledkem **drčení** a rozmělnování kakaovými mlýny je vznik tekuté hmoty, ta se dále lisuje a vzniká kakaové máslo a kakaový prášek.

Míchání probíhá po přidání surovin, jako jsou cukr či mléko v prášku, kakaová hmota se dále rozemílá a roztírá.

Další hnětení při vyšších teplotách, které dále zlepšuje chuťové vlastnosti čokolády, se nazývá „**konžování**“.

Pro jakost čokolády je rozhodující poměr kakaové hmoty a cukru.

Aby bylo možné nazvat cukrovinky čokoládovými, musí kakaová sušina tvořit alespoň 25 % celkové hmotnosti výrobku.

Použití živočišných tuků v čokoládě je až na výjimky zakázáno, kromě kakaového másla mohou být použity i jiné rostlinné tuky, jejich podíl však nesmí přesáhnout 5 % a jejich použití musí být uvedeno na obalu výrobku.

nedostatku kakaové sušiny proto nesmí být jako čokoláda označeny. K čokoládě lze přidat i jiné složky, jako jsou oříšky, mandle nebo rozinky, nejvýše však do 40 % celkové hmotnosti výrobku. Podobná pravidla existují i pro čokoládové polevy či čokoládu v prášku a k přípravě nápoje.

Kromě kakaového másla je možné přidávat do čokolád i některé jiné **rostlinné tuky**, jako je např. přídavek palmového oleje, olej z jader manga nebo bambuckého tuku. Jejich podíl ve výrobku však nesmí přesáhnout 5 % a současně by neměl být snížen minimální obsah kakaového másla nebo celkové kakaové sušiny. Přidaný rostlinný tuk musí být pak pochopitelně uveden na obalu výrobku, kde bývá jeho použití zmíněno slovy „vedle kakaového másla obsahuje rostlinné tuky“. Toto označení je na obalu uvedeno v blízkosti seznamu složek výrobku, ale zřetelně odděleně a přinejmenším stejně velkými písmeny jako složení. S výjimkou tuků z mléka je zakázáno přidávání jakýchkoli živočišných tuků do všech druhů čokolád a kromě speciálních druhů čokolád nesmí být přidávána ani mouka či škroby.

Co nám poví obal

Údaje uvedené na obalu každé čokolády či čokoládového výrobku by měly obsahovat následující:

- název výrobce, dovozce nebo obchodníka
- datum minimální trvanlivosti
- hmotnost
- složení – výčet všech složek
- informace o obsahu kakaové sušiny „obsah kakaové sušiny nejméně... %“
- informace o možném výskytu alergenní složky (např. „může obsahovat stopy ořechů“)
- informace, o jakou čokoládu, čokoládové bonbóny nebo směs čokolády se jedná (např. bílou, mléčnou, hořkou, plněnou aj.)
- ochucující složky – mandle, oříšky, sušené ovoce aj.
- obsah zdůrazněné složky v procentech (např. u mandlové čokolády obsah mandlí atp.)

Obal musí kromě dalších údajů obsahovat i informace o obsahu kakaové sušiny ve výrobku.

Jednotlivé složky jsou vyjmenovány pod názvem „složení“ a jsou řazeny sestupně podle jejich obsahu ve výrobku.

Znakem kvalitních čokolád je vyšší obsah kakaového másla, které se rozpouští při teplotě lidského těla, a proto se pak čokoláda dobře rozplývá v ústech.

V případě **složení čokolády** stejně jako jakéhokoli jiného výrobku platí podle Vyhlášky č. 113/2005 Sb. o způsobu označování potravin a tabákových výrobků, že údaje o složkách jsou řazeny sestupně podle obsahu jednotlivých složek v potravině v době výroby. Seznam složek je uveden slovem „složení“, a obsahuje tedy všechny zastoupené složky. Začíná těmi, jejichž podíl je ve výrobku nejvyšší. Složky, které tvoří méně než 2 % množství konečného výrobku, pak mohou být uvedeny v různém pořadí za ostatními složkami.

Právě z obalu či etikety také poznáme, zda se jedná o skutečně **kvalitní čokoládu**, nebo zda kupujeme výrobek, který sice tvarem a barvou čokoládu připomíná, ale ve skutečnosti jí není. Čokoládu nejsou například výrobky známé a označované jako sójová, nugátová či arašídová pochoutka nebo figurky s označením cukrovinky z kakaové hmoty. Chuť a vůně čokolády by měla být příjemná a aromatická po použitých surovinách. Znakem kvalitnějších čokolád bývá vyšší obsah kakaového másla, které se rozpouští při teplotě lidského těla, proto se pak čokoláda dobře rozplývá v ústech. Mezi kvalitnější

čokolády patří obvykle výrobky označené **BIO** nebo **Fair Trade**, které zaručují environmentálně a sociálně šetrnější produkci a často i vyšší podíl kakaových součástí.

Čokolády **vyšší jakosti** bývají na obalu označeny slovy jako „extra“ nebo „vysoká jakost“. V takovém případě musí jejich

obal obsahovat informace o příslušných jakostních parametrech.

Následující tabulka uvádí jakostní požadavky pro některé druhy čokolád. Jakostní požadavky mohou sloužit jako vodítko při výběru a měly by být patrné z obalu výrobku:

Druh čokolády	Obsah kakaového másla	Obsah celkové (příp.tuku-prostě) kakaové sušiny	Obsah celkového (příp. mléčného) tuku	Mléčná sušina
Hořká	18 %	35 % (14 %)	—	—
Hořká „extra“	26 %	min. 43 %	—	—
Mléčná	—	25 % (2,5 %)	25 % (3,5 %)	14 %
Mléčná „extra“	—	min. 30 %	(4,5 %)	18 %
Bílá	20 %	—	(3,5 %)	14 %

(Ne)spravedlivý obchod s kakaem

Pěstování kakaa a spotřeba čokolády – jsme propojeni!⁵

Ne všechny země si mohou stejnou měrou užívat sladké čokoládové chuti. Mezi těmi, kteří si mohou vychutnat konečný produkt v podobě tabulky čokolády, a těmi, kteří produkují kakao – základní surovinu potřebnou k její výrobě – je **propastný rozdíl**. Země, v nichž se kakaovník pěstuje a jejichž ekonomika často do značné míry závisí na vývozu kakaových bobů, jsou téměř bez výjimky země rozvojové. Naopak více než 70 % kakaových bobů se spotřebuje v tzv. rozvinutých zemích, zejména v Evropě a severní Americe, zatímco v zemích produkce je konzumace produktů z kakaových bobů relativně velmi nízká.⁶

Přetrvávající rozdíly mezi těmi, kteří pěstují kakaové boby, a těmi, kteří si mohou dopřát luxus čokoládové chuti, jsou mimo jiné důsledkem **systému cel**, který popisovanou propast mezi tzv. rozvojovými a rozvinutými zeměmi dále prohlubuje, namísto aby ji pomáhal překonat. Kvůli vysokým clům, kterým podléhá zpracované kakao, je většina kakaových bobů vyvážena ze zemí původu v nezpracované podobě. To neumožňuje vyšší zaměstnanost v průmyslu a pochopitelně také snižuje celkové příjmy pěstitelů. Přestože se procento bobů zpracovávaných například v západní Africe

Zpracování kakaa probíhá ve většině případů v ekonomicky vyspělých zemích, kterým tak připadá větší část zisků z obchodu s kakaem, jedním z důvodů jsou vysoká cla na zpracované kakao.

„Top 6“ zemí konzumujících čokoládu:

(údaje jsou za rok 2007 v kg/osoba/rok)

1. Irsko	11,85
2. Švýcarsko	10,83
3. Velká Británie	10,10
4. Belgie	9,77
5. Norsko	9,70
6. Německo	9,32

Spojené státy zaujímají „až“ dvanácté místo s 5,18 kg na osobu a rok. V České republice činí roční spotřeba na osobu přibližně 5 kg.

Zdroj: CAOBISCO a ICA. 2007. *Statistical Bulletin*; ČSÚ 2007
Dostupné z <http://www.caobisco.com> (10. 11. 2009)

40 % trhu s kakaem ovládají jen tři společnosti.

Spotřeba kakaových bobů podle regionů (2010/2011):

EU	37 %
zbytek Evropy	11 %
Severní Amerika	24 %
Asie a Oceánie	15 %
Latinská Amerika	9 %
Afrika	3 %

Zdroj: Pipitone, L., 2012. *The Future of the World Cocoa Economy: Boom or Bust?* Rome: FAO Committee on Commodity Problems. Dostupné na: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/bodies/CCP_69/CCP_69_MeetingPresentations/3a_ICCO_Presentation.pdf (12.9.2012).

Největší producenti kakaava:

(údaje jsou za fiskální rok 2008/2009 v tisících tun kakaových bobů)

Pobřeží slonoviny	1210	Afrika celkem	2423 (70,1 %)
Ghana	635	Asie a Oceánie celkem	596 (17,2 %)
Indonésie	490	Amerika celkem	437 (12,7 %)
Nigérie	230		
Kamerun	210		
Brazílie	158	Svět celkem	3 456

Zdroj: ICCO Quarterly Bulletin Cocoa Statistics. Volume XXXV. 2009/2009

v posledních letech zvyšuje, stále se jedná o pouhých 15 % produkce, přičemž většina zpracovatelských technologií stejně patří velkým nadnárodním společnostem. Zbylá část kakaových bobů pocházejících z těchto států se pak zpracovává až ve spotřebitelských zemích, a to zejména v Nizozemí, následovaném co do objemu zpracovávaných bobů Spojenými státy.⁷ Zisky z pokročilejších fází výroby a prodeje zpracovaného kakaava a čokolády se tak přesouvají do těchto a dalších vyspělých zemí.

Podle údajů ICCO pro rok 2003/2004 ovládají 41 % trhu s kakaem tři společnosti (Archer Daniel Midland – ADM, Cargill, Barry Callebaut), firmy, které dodávají kakaovo známým výrobcům jako Nestlé, Kraft Food apod. Tyto a jiné společnosti mohou vzhledem ke své pozici na trhu vykupovat surové kakaovo od pěstitelů za takovou cenu, která pěstitele dostává mnohdy až na samou hranici přežití. **Pracovní podmínky** na kakaových plantážích jsou často zcela nepřiměřené a neodpovídající standardům Mezinárodní organizace práce (ILO, International Labour Organization). Pracovníci na plantážích dodávajících kakaovo velkým světovým firmám tak například běžně manipulují s nebezpečnými chemikáliemi bez jakýchkoli ochranných prostředků. Zdravotní ani sociální zabezpečení přitom neexistují a odměna za celodenní těžkou práci je velmi nízká. V případě pracovního úrazu nebo nemoci zůstávají pracovníci obvykle zcela bez prostředků. Popsaný způsob obchodování má navíc kromě nepříjemných důsledků pro pěstitele a dělníky zaměstnané na plantážích také negativní dopad na životní prostředí, místní komunity i celé národní ekonomiky.

Přestože původní domovinou kakaava jsou oblasti Střední a Jižní Ameriky, v současné době pochází více než dvě třetiny světové produkce kakaava z oblasti Guinejského zálivu v západní Africe.

Na první příčce v produkci a vývozu kakaava figuruje již několik let **Pobřeží slonoviny**, jehož podíl na světovém trhu dosáhl podle údajů International Cocoa Organization v roce 2005/2006 téměř 40 %. Následuje **Ghana a Indonésie**, přičemž tyto tři země zajišťují dohromady kolem 70 % světové produkce.⁸

K rozšíření **pěstování kakaava** v Africe došlo až koncem devatenáctého století a navzdory oficiálnímu zrušení otroctví v roce 1875 bylo v těchto oblastech od samého počátku spojeno s využíváním otročké práce.

V průběhu dvacátého století se pak africké státy dostaly na první místa v produkci kakaava, kde vystřídaly tradiční pěstelské země Střední a Jižní Ameriky. Ty v současné době produkují okolo 15 % světového kakaava v čele s Brazílií, jejíž produkce však od poloviny osmdesátých let poněkud klesá vlivem chorob napadajících rostliny. Významný zásah do vývoje celosvětové produkce představuje rozvoj plantáží s kakaovníky zejména v Indonésii a Malajsii. Především

Indonéští pěstitelé profitují ze státních grantů, které jim umožnily nakoupit půdu, výnosné druhy rostlin a potřebné technologie. Dalším možným kandidátem na rozvoj pěstování kakaava je v posledních letech Vietnam.

Každoročně se na celém světě vyprodukuje asi 3–3,5 milionů tun kakaových bobů na asi 70 tisících km² půdy. Převážnou část produkce přitom zajišťují **malopěstitelé**, vlastníci malých farem, kterých je podle odhadů asi 5–6 milionů. Například v západní Africe je 22 % celkové produkce kakaava vypěstováno na pozemcích menších než 2 hektary, 65 % pak na farmách o velikosti 2–10 hektarů. Pouhých 12 % produkce pochází z plantáží o rozloze větší než 10 hektarů.⁹ Většina malých farem je přitom rodinných, a využívá tak práce svých členů, často včetně dětí.

Většina drobných pěstitelů pěstuje na svých pozemcích vedle kakaava i další plodiny, které slouží jednak k prodeji na místním trhu, jednak zajišťují obživu rodiny. Přesto živobytí majitelů menších farem a jejich rodin často závisí na zisku z prodeje kakaových bobů. Ten je přitom jen velmi těžko předvídatelný, a to vzhledem k poměrně častým **výkyvům cen na trhu**. Jelikož většině drobných pěstitelů chybí jakékoli spolehlivé informace o situaci na trhu a jejich vyjednávací pozice je v porovnání s obchodníky a velkými společnostmi slabá, nezbyvá jim obvykle než akceptovat jakoukoli cenu, kterou jim obchodníci za jejich úrodu nabídnou. Situaci navíc ztěžuje fakt, že pěstitelé prodávají kakaové boby obvykle jednou či dvakrát do roka a v mezidobích jsou často nuceni přistoupit na různé půjčky a úroky.

Nestálost světového trhu s kakaem se snaží řešit série dohod známých pod názvem **International Cocoa Agreement**, z nichž první byla uzavřena již v roce 1972. Jejím cílem bylo stanovení a dodržování vývozních kvót jednotlivými producentními zeměmi a ochrana cen. Tato snaha však, stejně jako ta z roku 1993, skončila neúspěšně. Dohoda z roku 2001 hovoří nepříliš konkrétně o spolupráci mezi zeměmi vyvážejícími kakao založené na předpovědích týkajících se míry produkce i spotřeby. Ani nová dohoda z roku 2010 nepřinesla žádný zásadní posun.

Nejen v době poklesu cen snižují pěstitelé především ze západní Afriky náklady využíváním **otrocké a dětské práce**. Podle studie IITA (International Institute of Tropical Agriculture) provedené v roce 2001 a 2002¹⁰ je na západoafrických kakaových plantážích a farmách, odkud pochází více než 2/3 světové produkce kakaava, nuceno pracovat více než 200 000 dětí. Zmínky o zneužívání dětí a otroků k práci na kakaových plantážích a farmách se objevily už v průběhu devadesátých let minulého století a v polovině roku 2000 byl již problém obchodu s dětmi a mladými lidmi a jejich využívání k otrocké práci na kakaových farmách i jinde

Většina světové produkce kakaava je vypěstována v chudých rozvojových zemích, více než 2/3 kakaových bobů pochází ze západní Afriky (největším producentem je Pobřeží slonoviny s téměř 40% podílem na trhu).

Převážná část produkce kakaava pochází z malých (obvykle rodinných) farem, pro jejichž vlastníky znamená zisk z prodeje kakaových bobů často hlavní zdroj příjmu.

Vrťkavost cen na světovém trhu s kakaem, nízká informovanost a slabá vyjednávací pozice drobných pěstitelů vedou k tomu, že jsou majitelé malých farem většinou nuceni přijmout jakoukoli nabízenou cenu.

Za zmínku stojí jedna terminologická nejasnost. Ve francouzštině, která je hlavním dorozumivacím jazykem například v Pobřeží slonoviny, se pro označení malých farem obvykle používá slova „plantation“, které v angličtině (i češtině) vyvolává představu obrovských plantáží amerického Jihu s hordami otroků. Přitom právě v Pobřeží slonoviny je většina kakaava vypěstována na malých pozemcích.

Podle Anti-Slavery International, 2004

Na západoafrických kakaových plantážích je nuceno pracovat více než 200 000 dětí.

dobře znám humanitárním pracovníkům i mezinárodním organizacím. Co zatím chybělo, bylo povědomí veřejnosti. To se však změnilo již koncem téhož roku.

Když britští filmaři Brian Woods a Kate Blewitt natočili a v září 2000 odvysílali dokument „Slavery: A Global Investigation“ ukazující novodobé otroctví mimo jiné na kakaových farmách a plantážích v Pobřeží slonoviny, britská veřejnost byla šokována a požadovala okamžitou akci. Kromě pobouření veřejnosti vyvolal film i sérii reakcí ze strany vlád, nevládních organizací i čokoládového průmyslu, které však nebyly vzájemně koordinované. Po různých jednáních byla v říjnu 2001 uzavřena dohoda, která vešla ve známost jako tzv. **Cocoa Protocol** a která zavazovala vlády, mezinárodní organizace i čokoládový průmysl ke společnému jednání směřujícímu k odstranění otroctví z procesu pěstování a výroby kakaa a k zavedení certifikačního systému, jenž by spotřebitelům zajišťoval, že kakao, které si kupují, nepochází z produkce využívající dětskou a/nebo otrockou práci. Podepsáním tohoto protokolu čokoládový průmysl poprvé připustil určitou míru morální, sociální a finanční zodpovědnosti za suroviny, které používá ve své výrobě. V červenci 2002 pak vznikla tzv. **International Cocoa Initiative** (ICI), jejímž cílem je odstranění dětské práce z procesu pěstování kakaa a jež sdružuje celou řadu organizací, a to jak neziskových, tak i těch zastupujících čokoládový průmysl a obchod s kakaem.

Zotročování lidí a dětí na kakaových farmách představuje nicméně stále závažný problém. Jeho komplexita zahrnující jak lokální kontext, tak fungování mezinárodní ekonomiky a nezřídka i nejrůznější odvodů a korupci ztěžuje hledání vhodného řešení.

Dětská práce

Co je dětská práce¹¹

Obecně dětská práce zahrnuje „všechny formy práce, které jsou vykonávány dětmi mladšími 14 let, a práci vykonávanou dětmi mladšími 18 let, která je škodlivá pro jejich fyzické nebo psychické zdraví a vývoj a brání jim ve školní docházce bez ohledu na to, zda dítě za tuto práci dostává mzdu“ (podle ILO¹², 2006). Podle odhadů Mezinárodní organizace práce (ILO) a zprávy „Nebezpečná dětská práce. Co o ní víme. Co musíme udělat.“, která byla zveřejněna v roce 2011, denně pracuje ve světě asi 215 milionů dětí ve věku 5–17 let. To znamená, že v té době pracovalo na světě zhruba každé sedmé dítě tohoto věku. I přes celosvětový pokles počtu pracujících dětí zaznamenaný v předcházejících letech vykonávalo v témže roce více než 215 milionů dětí nebezpečnou práci ohrožující jejich zdraví či bezpečnost.

V roce 2000 bylo na světě bezmála 250 milionů pracujících dětí ve věku 5–17 let. V roce 2008 to podle přibližné mezinárodní evidence mohlo být méně, a to přibližně 215 milionů. V současné době pracuje tedy na světě zhruba jedno dítě ze sedmi, přičemž za dětskou práci (child labour) je považována taková práce, která je vykonávána dětmi do 14 let, příp. dětmi do 18 let, která je škodlivá pro zdraví či vývoj dítěte a která dítěti brání ve školní docházce, ať už za ni dostává mzdu, nebo ne.

Navzdory těmto znepokojujícím číslům je však hned v úvodu třeba dodat, že ne všechna práce vykonávaná dětmi je škodlivá a trestuhodná. Děti se prací přirozeně učí sociálním i jiným dovednostem potřebným k životu. Záleží pak na podmínkách, druhu a množství práce, kterou vykonávají, přičemž určujícím prvkem je také dostatek volného času na vzdělávání a hry.

Většina, asi 70 %, ze všech pracujících dětí pracuje v zemědělství, což nejčastěji znamená práci na poli či plantáži. Děti však pracují také ve zpracovatelském průmyslu, obchodu, dopravě, v hotelích a restauracích. Mnoho dětí najde uplatnění jako pouliční prodáváči, čističi bot nebo si vydělávají jako žebráci. Jednou z forem dětské práce je i služba v domácnostech bohatších sousedů.

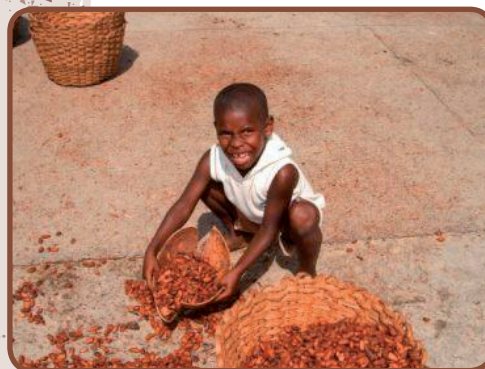
Pouze 5 % dětí je přitom zaměstnáno formálně. Ve většině případů se jedná o práci načerno, založenou na ústní dohodě, při níž nevznikají žádné nároky na plat nebo důstojné zacházení.

ILO rozlišuje tři kategorie dětské práce. Nejširší kategorii představují ekonomicky aktivní děti (*economically active children*). Úžeji vymezenými kategoriemi jsou pak dětská práce (*child labour*) a děti vykonávající nebezpečnou práci (*children in hazardous work*).¹³

- Ekonomicky aktivní děti: jde spíše o statistický než právní termín. Ekonomicky aktivní je každé dítě, které v jedné sedmidenní periodě pracuje alespoň 1 hodinu, a vytváří tak nějaký zisk (ať už sobě, nebo někomu jinému). Netýká se práce dětí v jejich vlastní domácnosti a ve škole.
- Dětská práce: užší termín než první vysvětlený. Vylučuje z výše uvedené kategorie všechny děti nad 12 let, které pouze po několik hodin týdně vykonávají legální lehkou práci, a děti nad 15 let, které nevykonávají nebezpečnou práci.
- Děti vykonávající nebezpečnou práci: děti, jejichž práce má nepříznivý vliv na jejich bezpečí, fyzické či psychické zdraví a morální vývoj. Dále jsou zahrnuti činnosti vyžadující nadměrnou pracovní zátěž či nadměrnou fyzickou sílu a mající extrémní nároky na dobu trvání.

Odhady počtu dětí v jednotlivých kategoriích ukazuje následující tabulka¹⁴:

Věková skupina dětí 5–17 let	Celková populace dětí daného věku		Z toho ekonomicky aktivních dětí		Z toho dětských pracovníků		Z toho dětí vykonávajících nebezpečnou práci	
	2008	2004	2008	2004	2008	2004	2008	2004
Počet (v milionech)	1 586,3	1 566,3	305,7	322,7	215,3	222,3	115,3	128,4
Podíl (v %)	100	100	19,3	20,6	13,6	14,2	7,3	8,2
Rozdíl mezi lety 2004 a 2008 (v %)	1,3	–	-5,3	–	-3,1	–	-10,2	–

Většina z pracujících dětí vykonává práci v zemědělství (70 %), dále pak děti pracují ve zpracovatelském průmyslu, obchodu, dopravě, v hotelech a restauracích, na ulicích nebo jsou zapojeny v nezákonných činnostech.

Oblastí, které je v posledních letech věnována zvláštní pozornost, jsou takzvané nejhorší formy dětské práce ohrožující bezpečnost, zdraví a morální vývoj dítěte. Podle definice Správní rady Mezinárodní organizace práce jsou nejhoršími formami dětské práce:

*„všechny formy **otroctví** a praktik podobných otroctví, jako je prodej a obchodování s dětmi, poddanství pro dluhy a nevolnictví a **nucená nebo povinná práce**, včetně nuceného nebo povinného najímání dětí k účasti v **ozbrojených konfliktech**;*

*užívání, získávání nebo nabízení dětí k **prostituci**, k výrobě **pornografie** nebo pro pornografická představení;*

*užívání, získávání nebo nabízení dětí k **nezákonným činnostem**, zejména k výrobě a obchodování s **drogami**, tak, jak jsou definovány v příslušných mezinárodních smlouvách;*

*práce, která svou povahou nebo okolnostmi, za kterých je vykonávána, je **schopna poškodit zdraví, ohrozit bezpečnost nebo morálku dětí.**“¹⁵*

Nebezpečí hrozící při práci na kakaové plantáži:

- fyzická zranění (nošení příliš těžkých pytlů, používání mačet...)
- vyčerpání horkem
- rakovina kůže z přemíry slunce
- poranění kůže
- otrava pesticidy
- stres plodící kardiovaskulární potíže

Do posledně jmenované skupiny patří například práce v podzemí či omezených prostorech, práce vyžadující zacházení s nebezpečnými zařízeními a nástroji či přenášení příliš těžkých nákladů. Dále se do této kategorie řadí práce v nezdravém prostředí jako vystavování nebezpečným látkám či přílišnému hluku, práce, která děti vystavuje fyzickému, psychickému či sexuálnímu zneužívání, nebo taková, která je vykonávána v noci či po příliš dlouhou dobu.¹⁶

Právě odstranění těchto zvláště nebezpečných forem dětské práce je v nejbližších letech jedním z cílů Mezinárodní organizace práce (ILO), jak dokládá Úmluva č. 182 o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce z roku 1999. Přestože přijetí této úmluvy představuje významný krok, jedná se pouze o menšinu ze všech pracujících dětí na světě a další kroky, včetně zajištění přístupu ke vzdělání všech dětí, musejí následovat.

Jednu z nejzávažnějších podob dětské práce představuje novodobé **otroctví**. V otroctví pracuje dnes okolo 9 milionů dětí, přičemž otroctvím je v mezinárodním kontextu myšlena situace, kdy je člověk i se svou prací a jejími produkty vlastněn někým jiným, nemá svobodu, a tedy možnost odejít a je nucen žít v situaci, kdy je vykořisťován, zneužíván, ponižován a uražen.¹⁷ Do otroctví se děti dostávají nejčastěji lstí obchodníků s otroky, kteří využijí špatné finanční situace rodin. Budťo nabídnou výhodnou práci přímo dítěti a rovnou si ho odvedou, nebo ho za určitou sumu koupí od jeho rodičů. Dalším možným způsobem, jak se děti do otroctví dostanou, je dluh jejich rodin bohatým sousedům, který vede k poslání (častěji) dcery jako domácí služebné. Dívka bývá celé dny zamčená a nikdo nevidí, jak je s ní zacházeno.

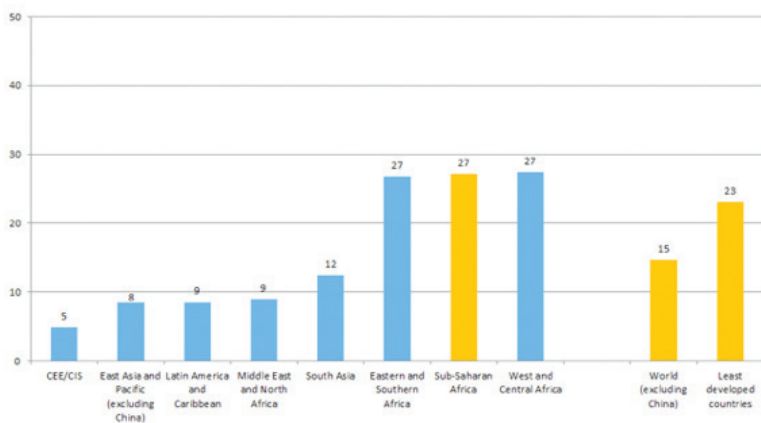
Problémem dětské práce je nejvíce postižená Asie, kde žije 61% ze všech pracujících dětí, dále Afrika a Latinská Amerika. Z následujícího grafu je patrné, jaké procento všech dětí ve věku 5–14 let musí v daném regionu pracovat:

Mezi tzv. nejhorší formy dětské práce patří (podle ILO) otroctví, nucená nebo povinná práce, včetně využívání dětí v ozbrojených konfliktech, užívání, získávání nebo nabízení dětí k prostituci, pornografii či jiným nezákonným činnostem, jako je výroba nebo prodej drog, a jakákoli práce, která může poškodit zdraví, ohrozit bezpečnost nebo morálku dětí.

Dětská pracovní aktivita podle regionů¹⁸

Figure. Child Labour in the World Regions at the end of 2012

Source: UNICEF global database

Ani ostatním světadílům se však problém dětské práce nevyhýbá. Především proto, že jedním z hlavních problémů souvisejících s dětskou prací je chudoba, kterou lze nalézt i v těch nejbohatších státech světa. Rozdíl mezi bohatými a chudými je totiž patrný nejenom v porovnání globálního Jihu a Severu, ale také v konkrétních zemích, včetně těch v Evropě a Severní Americe.

Všeobecně platí, že mezi dětskými pracovníky převládají co do počtu chlapci nad dívkami. Tento rozdíl se nicméně objevuje a stupňuje s postupujícím věkem. Zatímco ve věkovém rozmezí 5–11 let tvoří chlapci asi 58 % ze všech pracujících dětí, ve věkovém rozmezí 15–17 let už je podíl chlapců přibližně 66 %. To jsou však pouze oficiální statistiky. **Dívky** mají naopak horší pozici v oblasti vzdělávání – ze všech dětí nenavštěvujících školu tvoří dívky dvě třetiny. Častým důvodem této situace je na mnoha místech převládající přesvědčení, že dívky vzdělání vlastně nepotřebují vzhledem k tomu, že v budoucnu budou pracovat zejména v domácnosti. I děvčata ve školním věku navíc často musejí pracovat v domě svých rodičů nebo sousedů, na školu tak nezbývá čas. Dalšími důvody nízké školní docházky dívek jsou například dětské sňatky nebo přílišná vzdálenost školních zařízení od domova a s tím spojená obava rodičů o bezpečnost dívek.

Dětská práce, chudoba a (ne)vzdělanost

Za jednu z nejvýznamnějších příčin problému dětské práce bývá obvykle považována chudoba. Pojímání chudoby jako příčiny dětské práce, dokonce snad jediné příčiny, představuje nicméně přílišné zjednodušení. Chudoba tvoří spolu s dětskou prací začarovaný kruh a jedno bez druhého lze jen těžko pochopit a řešit. Práce dětí je totiž nejen obvyklým důsledkem chudoby, ale současně chudobu prohlubuje a nepomáhá ji řešit, jak by se na první pohled mohlo zdát. Rodiny pracujících dětí často tvrdí, že jejich děti pracovat musejí, i když

Nejvíce ze všech pracujících dětí žije v Asii (55 %), následuje Afrika (33 %) a Latinská Amerika (6 %). V menší míře se však dětská práce vyskytuje i v ekonomicky vyspělých zemích – ani těm se totiž nevyhýbá problém chudoby, který s dětskou prací úzce souvisí.

Podle oficiálních údajů, 50 milionů dětí mladších 11 let pracuje v podmínkách, které přímo ohrožují jejich zdraví. Odhady jsou však pravděpodobně velmi zkrácené (podhodnocené) – mnoho dětí pracuje načerno nebo v rodinách, a v oficiálních statistikách tak nejsou zahrnuty.

Dvě třetiny dětí, které nenavštěvují školu, tvoří dívky. Větší počet pracujících dětí však tvoří chlapci.

Dvanáctiletý Mawulehawe z Ghany byl prodán svými rodiči do rybářské společnosti za ekvivalent 25 britských liber. Pro jeho rodinu to znamenalo tři měsíce čisté pitné vody pro šest lidí.

Zdroj: BBC

V roce 2003 zrušili ve státě Malawi školné za základní vzdělání, které je v tomto státě povinné. Hned od nového školního roku začalo chodit do školy o padesát procent více dětí. Je proto důležité, aby nebyly nuceny těžce zadlužená země třetího světa v důsledku prázdné státní kasy uvalovat na základní školství školné.

Podle BBC 2007, <http://www.sdn.org.mw/edu/new/education-in-malawi.html>

Hlavní měrou se na problému dětské práce podílí nedostatek vzdělání.

Chudoba je jak **příčinou** dětské práce, tak jejím **následkem**. Vytváří s ní velmi komplikovaný, nesnadno prolomitelný kruh.

Velkou měrou přispívá k chudobě a dětské práci také populační růst.

Mali je africkým státem příkladným pro ostatní v boji s chudobou. Jeho vůdce, Amadou Toumani Touré, je nezkorumpovaným politikem, který v politice nevidí pouze zlatý důl. Pro zahraniční sponzory je pak mnohem jednodušší darovat pomoc zde než jinde, kde velmi pravděpodobně připadne do kapes vysokých úředníků. Za prioritu si tento muž pro svůj stát zvolil zemědělství a infrastrukturu. Jde tedy především o dlouhodobější projekt, který problém dětské práce a nedostatku vzdělání pomůže vyřešit spíše než jednorázová finanční pomoc.

si to nikdo nepřeje, protože jejich výdělek je jediným prostředkem k uživení nemocných rodičů či mladších sourozenců. Ačkoliv nelze popřít, že v krátkodobém pohledu rodina získává navíc část příjmů, z dlouhodobého hlediska je dětská práce jednou z příčin chudoby, a ne jen jejím následkem nebo dokonce nástrojem k jejímu odstranění.

Levná dětská pracovní síla snižuje platy na celém trhu práce a v důsledku trpí celá společnost.

Faktem tedy je, že **chudoba** a dětská práce jsou spojené nádoby. Dětská práce je v každé zemědělské společnosti běžnou praxí, nad níž se nikdo nepozastaví. V latinské Americe jsou stále země, kde je velká část populace na zemědělskou výrobu odkázána a pro mnoho rodin je pomoc dětí nepostradatelná. Skutečnou příčinou těchto problémů je závažný **nedostatek vzdělání** v postižených zemích. Se vzděláním roste nejen šance na lepší pracovní podmínky a vyšší plat, ale i sebevědomí, informovanost o lidských právech, otázkách zdraví a životosprávy.

Existují čtyři důležité předpoklady, které musejí být ve společnosti splněny, aby se mohl vytvořit kvalitní školský systém přispívající ke zrušení a odstranění dětské práce. Patří mezi ně zákonem požadovaná povinná školní docházka, dobré školní osnovy, pružný školní rok a minimální náklady na školní vzdělání, ať už jde o školné, či o náklady na tužky, sešity, učebnice, školní obědy nebo uniformy. V nejvíce postižených zemích přitom často není dodržena ani jedna z těchto podmínek. Často, přestože je povinnost školu navštěvovat v zákonech zakotvena, neexistuje legální moc, která by dodržování zákona kontrolovala.

Faktem také je, že při obrovské **rychlosti růstu počtu obyvatel** rozvojových zemí (podle údajů OSN, žily na Zemi 3 miliardy lidí v roce 1959, v roce 2011 to bylo přes 7 miliard a okolo roku 2080 by počet obyvatel naší planety mohl dosáhnout i 10 miliard. K veškerému přírůstku přitom dojde v tzv rozvojových zemích, zatímco počet obyvatel např, v Evropě bude stagnovat anebo spíše klesat. Je velmi těžké, až téměř nemožné, splnit požadavek povinné školní docházky pro všechny. Bylo by k tomu potřeba školit neustále učitele po tisících, stavět nové budovy škol apod.

Šantha Sinhová, zakladatelka indické organizace MV Foundation, které se podařilo dostat z práce do školních lavic statisíce malých Indů, v rozhovoru pro Hospodářské noviny ze dne 12. 6. 2007 tvrdí, že ještě spíše než chudoba za dětskou práci v mnoha zemích může tradice. Metoda její organizace je taková, že sociální pracovníci chodí do rodin, ptají se rodičů, jestli posílají své děti do školy, a vysvětlují jim, že nechat děti pracovat je špatné. Výsledky jejich činnosti dokazují, že tato snaha rozhodně není marná, a potvrzují tak slova Sinhové.

Dalším faktorem přispívajícím k problému dětské práce je obrovská moc nadnárodních společností. Tyto společnosti mají v chudých zemích silnou vyjednávací pozici, takže si mohou diktovat pro sebe co nejvýhodnější výrobní podmínky. To většinou zahrnuje také co nejlevnější pracovní sílu. Rozvojové země jsou bohužel často natolik

chudé, že přijímají jakoukoliv ekonomickou aktivitu s nadšením a jsou schopné slevovat ze své legislativy – někdy až na hranici trestné činnosti (nebo i za ni).

Snahy o řešení

Při čtení většiny dostupných informací o problému dětské práce je patrná jedna nesrovnalost. Ve většině zdrojů se v souvislosti s dětskou prací nemluví o **Evropě a Severní Americe**. Nebo spíše tyto regiony nejsou v roli těch, kterých by se problém dětské práce přímo týkal. Obrazy těžce pracujících dětí totiž z očí Evropanů a Američanů zmizely zhruba v první polovině dvacátého století. V obou případech přitom k odstranění dětské práce velkou měrou přispěla veřejná debata.

Zřejmě nejvýznamnějším krokem v boji proti dětské práci byl vznik **Mezinárodní organizace práce** (International Labour Organisation, ILO) v roce 1919. Rozvojové země však zatím řeší mnohé zdánlivě závažnější problémy, a tak se podle některých odborníků diskuze rozvíjí jen pozvolna.

Debata o tom, kdo může za nastalou situaci, je obtížná a na Severu i na Jihu je tendence přesouvat odpovědnost na ty druhé. Stále více států světa se však přiklání k názoru, že dětská práce představuje vážný problém, před kterým nelze zavírat oči a který vyžaduje okamžitá a systémová řešení. Následující výčet uskutečněných a navrhovaných řešení si neklade nároky na úplnost, snaží se nicméně postihnout to nejvýznamnější, co v oblasti boje proti dětské práci bylo či může být učiněno.

Generální konference **Mezinárodní organizace práce**, uspořádaná Správní radou Mezinárodního úřadu práce v Ženevě 1. června 1999, se zabývala především přijetím nových opatření, potřebných k zákazu a odstranění nejhorších forem dětské práce (dítětem je pro tuto úmluvu míněna každá osoba mladší 18 let). Výsledkem konference byla úmluva, známá jako **konvence č. 182 o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce**. Tato úmluva doporučuje státům okamžitou akci:

- k zabránění tomu, aby byly děti najímány do nejhorších forem dětské práce;
- k poskytnutí nutné a vhodné přímé pomoci pro vyloučení dětí z práce a pro jejich rehabilitaci a sociální reintegraci;
- k zajištění přístupu k bezplatnému základnímu vzdělání, a kdekoli je to možné a vhodné, k odbornému vzdělávání pro všechny děti, které byly přemístěny z nejhorších forem dětské práce;
- k identifikaci a oslovení dětí, které se nacházejí ve zvláštním nebezpečí;
- přihlížející ke zvláštní situaci dívek.¹⁹

Svůj nezanedbatelný vliv na problém dětské práce mají i velké nadnárodní korporace a jejich snaha minimalizovat výrobní náklady.

International
Labour
Organization

STRUČNÁ HISTORIE MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE PRÁCE (ILO):

První schůze organizace proběhla v r. 1919 a přijala Konvenci o minimálním věku pracujících v průmyslu (č. 5).

V r. 1957 přijala ILO **Konvenci o odstranění nucené práce (č. 105)**.

V r. 1973 přijala ILO **Konvenci o minimálním věku pracujících (č. 138)**.

V r. 1999 přijala ILO **Konvenci o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce (č. 182)**.

V letech 2004 a 2006 ILO vydala **Globální studie**, které jsou komplexním rozbořem situace. Aktuální zprávy ukazují, že celosvětově trend dětské práce mírně klesá, nicméně toto neplatí pro nejchudší obalsti světa – např. v subsaharské Africe počet pracujících dětí stále roste.

Zdroj: ILO. 2012. Global Report on Child Labour 2012: Economic vulnerability, social protection and child labour; ILO. 2010. Global Report on child labour.

V r. 2004 vydala ILO První globální studii nákladů a přínosů odstranění dětské práce.

Od roku 2002 organizuje ILO **Světový den proti dětské práci**.

V r. 2002 byl založen **Fond ICI (International Cocoa Initiative)** žádající okamžitý zásah proti nejhorším formám dětské práce.

V Indii byl roku 2006 přijat zákon, který zakazuje dětem mladším 14 let pracovat jako domácí sluhové nebo obsluha v hotelích a restauracích.

Možným řešením jsou **půjčky** pro ženy, které rodinám kompenzují finanční úbytek při posílání dětí do škol.

Velice efektivní je též zavedení bezplatného (alespoň základního) **školství**: Důkazem toho, že placené vzdělání má na gramotnost obyvatel chudých zemí velmi neblahý vliv, je stát Malawi.

ILO si klade za cíl eliminovat dětskou práci do roku 2016. V souvislosti s tím vydala v roce 2004 **První globální studii nákladů a přínosů při eliminaci dětské práce**. Ta ukazuje, že přínosy by při úplném vymýcení převážily nad náklady v poměru 6:1.

Kromě toho organizuje ILO od roku 2002 každoročně **Světový den proti dětské práci**. Datum je stanoveno vždy na 12. června. Cílem je poukázat na problematiku pracujících dětí a podpořit ratifikaci Úmluvy č. 182 o zákazu a okamžitém odstranění nejhorších forem dětské práce a Úmluvy č. 138 o minimálním věku pracujících co nejméně zemí. Každý rok má tento den nějaké stěžejní téma, v roce 2007 byla tímto tématem dětská práce v zemědělství.

Vedle Mezinárodní organizace práce se dětskou prací v mezinárodním kontextu zabývá řada dalších skupin a organizací. Například světoví producenti, zpracovatelé a distributoři kaka a čokolády podepsali v prosinci roku 2001 prohlášení žádající okamžitý zásah proti nejhorším formám dětské práce. To vedlo k ustanovení **Fondu ICI** (International Cocoa Initiative) sponzorovaného kakaovým průmyslem. Zaměřuje se především na oblasti Pobřeží slonoviny, Ghany, Kamerunu, Guiney a Nigérie.

Jiným okruhem snah o vymýcení dětské práce jsou opatření na státní úrovni. Například v Indii se ministerstvo práce rozhodlo zpřísnit a rozšířit **legislativu** ohledně dětské práce. Desátého října 2006 tam byl uveden v platnost zákon, který zakazuje dětem mladším čtrnácti let pracovat jako domácí sluhové nebo obsluha v hotelích a restauracích. Šantha Sinhová však tvrdí, že reálně tento krok velký úspěch neměl – lidé se velmi brzy naučili regulaci obcházet. Za úspěch však považuje rozvíření veřejné debaty o tomto tématu ve středních vrstvách, jako jsou lékaři a právníci, kteří byli zvyklí doma děti zaměstnávat. Tvrdí, že je patrná proměna postojů, i když velmi pozvolná.

Jinou snahu projevil před lety Američan. V roce 1997 byl senátorem Tomem Harkinem navržen zákon na odstranění dětské průmyslové práce. Zákon má pravomoci **zakázat do Ameriky dovoz takového zboží, které ve světě vyrábějí děti**. Cílem bylo vnést morální přístup do výroby běžného spotřebního zboží. Tento zákon bohužel neprošel schvalovacím procesem.

Zajímavým nápadem, fungujícím přímo v některých postižených zemích, jsou malé **půjčky** pro ženy, které si pak mohou dovolit posílat své děti do školy místo do práce. V jejich důsledku již došlo v několika zemích k výraznému poklesu dětské práce. Existují hospodářské pobídky, které rodinám kompenzují dočasné ztráty příjmu, když dítě, které dosud pracovalo, posílají do školy.

Na druhé straně stojí snaha státu Malawi, kde v roce 2003 **zrušili školné za základní vzdělání**. Hned od nového školního roku začalo chodit do školy o padesát procent více dětí. Je proto důležité, aby v důsledku prázdné státní kasy nebyly těžce zadlužené země třetího světa nuceny uvalovat na základní školství školné.

Doposud uvedená řešení jsou převážně systémová, tvořená na vládních a mezinárodních úrovních. Současně můžeme narazit na kampaně

občanských iniciativ. Na stránkách běžících i ukončených kampaní lze získat další materiály.

V srpnu 2013 byla spuštěna evropská kampaň Za férovou čokoládu, které se v Česku věnuje Ekumenická akademie.^{19b} Další tematicky související kampaně, na které můžete narazit jsou: **Popojedem! Production** a **Téma dne o. s. Živé spotřebiče**^{19c} Kampaň **Byznys za lidská práva** vznikla ve spolupráci organizací Amnesty International Česká republika, Ekologického právního servisu a Společnosti pro Fair Trade (dnes NaZemi).²⁰

Kampaň **STOP dětské práci – je lepší chodit do školy** vyzývá EU k zajištění hlavních bodů řešení problému dětské práce a snaží se zvýšit povědomí veřejnosti o tomto problému. Za Českou republiku byla v kampani zapojena společnost Člověk v tísni.²¹

Kampaň **Česko proti chudobě**²², na které se podílí koalice českých neziskových nevládních organizací, probíhá v rámci Globální výzvy k akcím proti chudobě. Jejím hlavním cílem je informovat politiky i českou veřejnost o problému globální chudoby a mimo jiné je také seznámit s tzv. Rozvojovými cíli tisíciletí, jejichž součástí je i cíl dosáhnout do roku 2015 základního vzdělání pro všechny na světě.

Zdá se to jednoduché, když to někde jde, proč by to nemohlo jít i jinde. Například v Evropě se podařilo téměř úplně odstranit dětskou práci během průmyslové revoluce, když byla oficiálně zakázána, a zároveň došlo k zavedení povinné školní docházky. Avšak celkové nastavení systému, ekonomická situace i tradice v nejohroženějších zemích takovýmto „snadným“ úkonům brání.

V budoucnu by k řešení problému dětské práce mohl významně přispět návrh **norem, jež by upravily podnikatelskou činnost nadnárodních společností**. Tento návrh je součástí agendy Komise pro lidská práva OSN. Společnosti, které využívají dětské práce, by pak podle výše zmiňovaných norem OSN měly přijmout plán, jenž by směřoval k eliminaci tohoto jevu. Takový plán by měl vyhodnotit pozitivní přínos, který přinese vyloučení dětí ze zaměstnání, a měl by zároveň zahrnovat opatření, jež by rozšířila přístup ke vzdělání a zlepšila systém sociální ochrany dětí a jejich rodin.

Co můžeme udělat my

Ač si to jen málokdy a možná i neradi uvědomujeme, možnost ovlivňovat dění kolem sebe, a to včetně problému dětské práce, máme ve svých rukou i my jako spotřebitelé žijící ve vzájemně propojeném globalizovaném světě. Následující možnosti představují různé způsoby, jak je možné dát najevo svůj nesouhlas se zneužíváním dětské práce, a vyslat tak směrem k obchodníkům a výrobcům zboží jasný signál, že nám nedodržování základních lidských (či dětských) práv není lhostejné.

Snad nejjednodušší, a přesto jednou z neúčinnějších metod je **šíření informací** v místě našeho působení. Aby měl kdokoliv snahu něčí problém pomoci řešit, musí se o něm nejprve dozvědět. Proto je velmi důležité ústní šíření informací mezi kamarády, v rámci rodiny, školních

Pět bodů uvedených v dopisu předsedovi Rady EU poslaném zástupci kampaně Stop dětské práci:

- povinnost poskytnout dětem, kterým byla práce zakázána, vzdělání, a umožnit jim znovu-zapojení do normálního života;
- dosáhnout dohody s Indií o monitorování situace;
- rychle a efektivně podpořit implementaci indického 86. ústavního pozměňovacího návrhu z r. 2002, který zavádí právo na vzdělání pro každé dítě;
- zajistit, aby i Indie, stejně jako tři čtvrtiny všech zemí světa, ratifikovala Konvence 138 (minimální věk pracujících) a 182 (nejhorší podoby dětské práce), které vytvořila ILO;
- vytvořit východiska z mezery, vzniknuvší mezi dvěma protichůdnými dohodami – úmluva č. 138 příkazuje nepracovat dětem do 15, resp. 14 let věku, Rozvojové cíle tisíciletí přitom nakazují povinnost pouze pětileté školní docházky.

Kampaně probíhající v České republice: STOP dětské práci – je lepší chodit do školy; Česko proti chudobě; Svět v nákupním košíku, Žispo - živé spotřebiče, Byznys za lidská práva.

V co se dá doufat do budoucna?

V návrh norem, jež by upravily podnikatelskou činnost nadnárodních společností. Touto věcí se zabývá Komise pro lidská práva OSN.

Co může udělat každý, když se rozhodne k aktivitě?

- Příští čokoládu si vybrat tu „férovou“.
- Šířit informace ve svém okolí.
- Stát se dobrovolníkem pomáhající organizace.
- Zúčastnit se bojkotu.
- Zapojit se do programu adopce na dálku.
- Zajímat se o původ kupovaného zboží a při pochybnostech napsat dopis výrobci.

tříd, sdružení a organizací. Zajímavé a přínosné mohou být diskuze s odborníky. Pomoci při zvyšování povědomí o dopadech naší spotřeby může i dotazování u prodejců a v kavárnách po původu zboží jimi prodávaného. I případné zavedení používání „eticky čisté“ kávy či čokolády v oblíbené kavárně je velkým úspěchem.

Možností, jak se na řešení popisovaného problému může podílet každý z nás, je zapojit se do některé z výše uvedených **kampaní** jako dobrovolník. Pracovním podmínkám při pěstování kakaa se věnuje kampaň Ekumenické akademie Praha Za férovou čokoládu (<http://cz.makechocolatefair.org/>). V rámci některých kampaní je možné dát najevo svůj názor také prostřednictvím podpisu petice, jako je tomu například u zmiňované kampaně Stop dětské práci – je lepší chodit do školy. V případě kampaně Česko proti chudobě lze zase podepsat symbolickou bílou pásku či poslat pohled se vzkazem předsedovi vlády. Mnohé nevládní organizace zabývající se bojem proti dětské práci lze také podpořit finančně, a dát tak najevo podporu jejich činnosti.

Další spotřebitelskou alternativou je **bojkot**, který spočívá v odmítnutí výrobků a služeb konkrétní firmy. Jeho cílem není vyvolat bankrot firmy, ale spíše přitáhnout pozornost veřejnosti a médií, a vyvolat tak veřejnou diskusi, která by podnítila faktickou změnu chování dané společnosti. Také proto jsou většinou bojkotovány velké známé značky. Například u firem Nike a Levi Strauss bojkot spotřebitelů a nátlak akcionářů vedly k tomu, že firmy omezily zaměstnávání dětských pracovníků. Seznam existujících bojkotů, včetně důvodů podložených fakty, je na adrese www.ethicalconsumer.org/boycotts.

Jinou možností, jak pomoci v boji proti dětské práci, představuje tzv. **adopce na dálku**. Princip adopce spočívá v podpoře vzdělání těch dětí z rozvojových zemí, pro jejichž rodiny je školní docházka finančně nedostupná. Dítě nadále žije se svojí rodinou, ale adoptivní „rodič“ či dárce mu prostřednictvím ročního příspěvku a zprostředkující organizace hradí školné, učební pomůcky, školní uniformu, případně další výdaje. Část věnovaných peněz jde obvykle na podporu komunity, ve které dítě žije, a školy, kterou navštěvuje. Organizací, které se adopci na dálku u nás věnují, je několik, mezi nimi například Arcidiecézní charita Praha, oblastní diecézní a arcidiecézní charity, Humanistické centrum NAROVINU, Arcidiecézní charita Olomouc ve spolupráci s Agenturou rozvojové a humanitární pomoci Olomouckého kraje ARPOK a další.

Základem spotřebitelsky zodpovědného chování je pak **zajímat se o původ kupovaného zboží**. Pokud výrobce dbá na ekologickou a sociální „čistotu“ svých produktů, rád se s tím pochlubí na obalu výrobku, jako je tomu v případě biopotravin, výrobků ze dřeva s certifikací FSC či produktů Fair Trade. Jako spotřebitelé jsme prostřednictvím konzumovaných produktů spojeni s jejich výrobci, často z druhého konce světa. Mělo by nás proto zajímat, k jaké životní situaci těmito lidem svou volbou přispíváme.

Jak se dozvědět, kteří výrobci se o původ surovin použitých k výrobě svých produktů zajímají? Pokud se tyto informace nedočteme

přímo z obalu konzumovaného výrobku, je to důvod předpokládat, že je výrobce buď sám nezná, nebo se o ně nezajímá. V tom horším případě je zná, ale ví, že se nemá čím chlubit (a spoléhá tak na lenost či lhostejnost spotřebitele). Proto máme možnost se ho přímo zeptat, například **dopisem**. Ten pochopitelně nemusí výrobce rovnou obviňovat. Může jít pouze o slušný dotaz v případech, kdy spotřebitel původ výrobku nezná a o tuto informaci stojí. Jiným případem je ovšem situace, kdy se spotřebitel již dozvěděl (např. z televize či tištěných médií), že daná společnost dětskou či otrockou práci ve své produkci zneužívá. Tam jsou pak na místě ostřejší slova a není třeba se jich obávat; spotřebitel je ve výhodě, protože ani ta největší společnost si nemůže dovolit pohrdat přáním svých zákazníků.

Za poctivou práci poctivá odměna...

Řešení chudoby a souvisejících problémů vyžaduje poskytování spravedlivější odměny pěstitelům (nejen) kakaa v tzv. rozvojových zemích za jejich práci – tedy takové odměny, která by jim a jejich rodinám pokryla náklady a zajistila důstojné živobytí, aniž by je jejich ekonomická situace spolu s požadavky trhu tlačily k najímání levnější dětské či otrocké pracovní síly. Alternativu, která se snaží „narovnat“ podmínky světového obchodu a poskytnout drobným pěstitelům z tzv. rozvojových zemí šanci na lepší život, představuje **fair trade (jinak také spravedlivý obchod)**.

Myšlenka fair trade se začala rozvíjet v průběhu šedesátých a sedmdesátých let, kdy pracovníci západních humanitárních a rozvojových projektů začali zprostředkovávat prodej řemeslných výrobků z nejhudších zemí globálního Jihu. V průběhu 70. a 80. let se potom začal rozvíjet i fairtradový trh se zemědělskými komoditami. Zejména rostoucí krize na trhu s kávou, která v roce 1989 vyústila v propad minimálních cen kávy, byla impulsem k podpoře družstev drobných pěstitelů kávy ze strany fairtradových organizací a jejich zapojení do systému fair trade. Po kávě pak postupně přišly na řadu i další suroviny jako čaj, rýže, banány, koření nebo kakao.²³

S rozšířením poptávky po fairtradových výrobcích ze strany spotřebitelů v zemích globálního Severu a se zvýšením počtu prodejců (včetně těch fungujících na čistě komerčních principech) se objevila potřeba jednotného systému certifikace a udílení ochranné známky zaručující skutečně „férový“ původ zboží. Za tímto účelem byla v dubnu 1997 založena mezinárodní **asociace pro označování fairtradových výrobků – Fairtrade Labelling Organizations International (FLO, Fairtrade International)**. Ta v současné době sdružuje 25 národních fairtradových organizací a 3 asociace producentů.²⁴ Fairtrade International sídlí v německém Bonnu a jejím úkolem je především vytvářet standardy pro produkci fairtradových surovin a výrobků a pro obchodování s nimi. Fairtrade International zároveň prostřednictvím

Příklady formulací vět v dopisu výrobcí

...dozvěděl/a jsem se, že při sklizni kakaa v západní Africe, odkud pochází 2/3 světové produkce této plodiny, využívané v kosmetice či k výrobě čokolády, je využívána dětská práce, v některých případech dokonce dětská otroci...

...chci se Vaší společnosti zeptat, jak se ujišťujete, že při pěstování Vámi užívaných plodin nebyly tyto formy práce využívány...

...jako spotřebitel/ka jsem velmi znepokojen/a tím, že Vaše společnost pohrdá právy pracujících, kteří produkují kakao pro výrobu Vaší čokolády...

...požaduji, aby Vaše společnost: přijala zodpovědnost za všechny své dodavatelské kakaové farmy na světě, monitorovala je a hlídala pracovní podmínky na nich, ve svých výrobcích ve velké míře používala kakao z farem certifikovaných Fair Trade, podporovala vzdělávací programy pro děti žijící na farmách.

Mezi požadavky spravedlivého obchodu patří například:

- aby obchodníci platili výrobcům alespoň takové ceny, které pokrývají náklady na důstojné živobytí a udržitelnou produkci,
- aby zaměstnancům byla vyplácena alespoň zákonná minimální mzda a byla respektována základní pracovní práva,
- aby obchodníci vypláceli družstvům výrobců příplatek (tzv. social premium), který je poté investován do obecně prospěšných projektů.

Další požadavky, které je k získání ochranné známky FAIRTRADE nutné splnit, zahrnují **vyloučení zneužití dětské a nucené práce**, zákaz používání agresivní zemědělské chemie či zákaz geneticky modifikovaných organismů.

Další značky spravedlivého obchodu

Některé produkty prodávající se také jako Fair Trade nemají na sobě ochrannou známku FAIRTRADE mezinárodní organizace FLO. Přesto se nemusí jednat o podvod či klamavou reklamu. Dodržování standardů spravedlivého obchodu v těchto případech zaručuje značka některé z Fair Trade organizací (zkratka FTO). V Evropě existuje několik desítek takovýchto společností, přičemž na českém trhu se lze setkat s výrobky od firem Gepa, El-Puente, EZA, Eine Welt Handel, Fair Trade Original, Oxfam Wereldwinkels, Cafedirect, Divine Chocolate, Claro, DWP s jeho obchodní značkou „Equo Solidale“. Zárukou toho, že daná organizace skutečně obchoduje podle principů a zásad Fair Trade, je jejich členství v Světová fair trade organizace (WFTO, World Fair Trade Organization), která u svých členů provádí pravidelný monitoring obchodních aktivit.

Více na www.fairtrade.cz v sekci Ke stažení (Leták „Jak poznáte Fair Trade“)

Kakao a Fair Trade v praxi:

Bolivijské družstvo El Ceibo uvedlo díky Fair Trade do provozu menší továrnu, kde se ekologicky pěstované boby zpracovávají na kakaové máslo, prášek i čokoládu. Odbyt nalézají jak u Fair Trade organizací, tak na běžném trhu. Sdružení Kuapa Kokoo z Ghany, zapojené do Fair Trade, buduje ve vesnicích svých pěstitelů studny, školy i pojiždné ambulance a stará se o jejich vybavení. Podporuje šetrné využívání přírodních zdrojů a zavádění ekologické certifikace, která umožňuje prodávat kakao za lepší cenu.

Podle www.fairtrade.cz

Fair Trade nás učí tomu, že jako spotřebitelé nejsme odsouzeni být pouhými hledači co nejlevnějšího zboží. Připomíná nám, že obchod je také o lidech, jejich životních podmínkách, rodinách a někdy také jejich přežití.

svých národních zástupců podporuje povědomí spotřebitelů o systému certifikace Fairtrade a jedná s obchodníky a zpracovateli v zemích globálního Severu. Národní fairtradová organizace zapojená do systému Fairtrade International existuje i v České republice, jedná se o organizace Fairtrade Česko a Slovensko.²⁵ V systému certifikace Fairtrade je zásadní také kontrola dodržování stanovených standardů – tou se zabývá nezávislá auditorská společnost FLO-Cert.²⁵ Podle údajů Fairtrade International je do system certifikace Fairtrade 1149 producentů organizací ze 70 zemí Afriky, Asie a latinské Ameriky. Tyto organizace reprezentují více jak 1,3 milionů pěstitelů a pracovníků. Systém rozhodování ve Fairtrade International přiznává pěstitelům a pracovníkům ze zemí globálního celých 50 % hlasů na Valné hromadě.²⁶

V případě **kakaa** funguje v rámci FLO v současné době 129 producentů organizací z 12 zemí. Největší z nich je družstvo Kuapa Kokoo v Ghaně s téměř 50 000 členy. V Kamerunu a Pobřeží Slonoviny fungují i další družstva, ale většina kakaových družstev se nachází v zemích Střední a Jižní Ameriky. Mezi ta známější a déle existující patří El Ceibo v Bolívii, Conacado z Dominikánské republiky, MCCH v Ekvádoru nebo CACAONICA v Nikaragui. Další středo- a jihoamerická družstva se nacházejí v Belize, Kostarice, Peru, Panamě a na Haiti.²⁷

Fair trade pomáhá pěstitelům kakaa několika způsoby. V první řadě klade důraz na zdravé a bezpečné pracovní podmínky a sociální zabezpečení pěstitelů i jejich zaměstnanců podle konvencí Mezinárodní organizace práce (ILO). Za vypěstované kakao platí drobným pěstitelům takovou cenu, která pokrývá náklady na výrobu a důstojné živobytí a současně jim dovoluje investovat. **Zaručená minimální cena** v případě kakaa je v současné době 2 000 \$ za tunu, k čemuž je připočítán ještě sociální příplatek (social premium) 200 \$, který je určen na rozvoj komunit např. v oblasti zdravotní péče, vzdělávání, podmínek bydlení či přístupu k nezávadné pitné vodě. (Převyš-li cena na burze garantovanou minimální cenu, připočítává se sociální příplatek k aktuální ceně na světovém trhu.) V případě potřeby navíc obchodníci vyplácejí pěstitelům část ceny předem, poskytují záruky či nízkouročené půjčky.

Podporován je také přechod na ekologické zemědělství, takže značná část kakaa vypěstovaného v rámci systému fair trade má i certifikaci BIO. Za kakao, které je vypěstováno a prodáváno jako BIO, pak navíc pěstitel získává další příplatek v hodnotě 300 \$ za tunu.²⁸

Jak již bylo řečeno, vedle minimální ceny pokrývají standardy FLO také oblast sociálního, ekonomického a environmentálního rozvoje. Standardy pro pracovní podmínky při pěstování a zpracování kakaava jsou založeny na úmluvách Mezinárodní organizace práce. V této souvislosti jsou nejdůležitější úmluvy 29, 105, 138 a 182 o dětské a nucené práci.²⁹ Fair trade tak z produkce kakaava i dalších surovin vylučuje zneužívání nucené i dětské práce a zajišťuje, aby případná práce či pomoc dětí a mladých lidí na rodinných farmách nenarušovala jejich sociální, morální nebo fyzický vývoj a nebránila jim ve školní docházce.³⁰ Přestože spravedlivý obchod stále

představuje pouze malou položku celosvětového obchodu, jeho obliba u spotřebitelů neustále roste. Výrobky s certifikací Fairtrade se dnes prodávají ve 125 zemích světa, a v roce 2012 za ně spotřebitelé utratili 4,8 miliard euro. Největší fairtradový trh je jednoznačně ve Velké Británii, kde spotřebitelé za produkty s certifikací Fairtrade utratili v roce 2012 více jak miliardu a půl EUR, což je o 16 % více než o rok dříve. Ve Švýcarsku slaví trvale úspěchy banány s certifikací Fairtrade, které tvoří 55 % všech prodaných banánů. Na Novém Zélandu za pouhý rok od svého vstupu na místní trh získaly banány s certifikací Fairtrade v roce 2011 4–5% podíl prodeje, což odpovídá 1,9 milionům EUR. (FI: www.fairtrade.net, August 2012).

Podíl Fair Trade na trhu s kávou ve Velké Británii pak podle posledních údajů dosahuje přibližně 28 %. První fairtradová čokoláda v Evropě byla společností Max Havelaar uvedena na trh v roce

1993, podíl fairtradové čokolády a dalších kakaových výrobků však zůstává velmi nízký. Nejvyšších hodnot dosahuje rovněž ve Švýcarsku, ale ani tam nepřesahuje 1 % z prodeje.³²

Kromě podpory drobných pěstitelů v chudých částech světa, kterým umožňuje uživit sebe i své rodiny, plní fair trade další důležité funkce a přináší prospěch i ostatním svým účastníkům. Participujícím pěstitelům a jejich rodinám dává možnost zlepšit své životní podmínky vlastními silami. Současně fair trade přispívá ke zvyšování povědomí o problémech zemí globálního Jihu a jejich obyvatel a umožňuje lidem z bohatších koutů světa přispívat k jejich rozvoji tím nejjednodušším způsobem **uvědomělou spotřebou**. V neposlední řadě pak nám, spotřebitelům, dává možnost volby a jistotu nákupu produktů, na jejichž výrobu nedoplácí ani životní prostředí, ani producenti z rozvojových zemí a jejich rodiny.³³

Fair Trade a Kuapa Kokoo:

Fair Trade kakao ze západní Afriky je téměř výlučně dodáváno družstvem Kuapa Kokoo z Ghanu. Po liberalizaci obchodu s kakaem v Ghaně založili v roce 1993 někteří místní pěstitelé pod vedením Nana Abebese a za přispění Twin Ltd z Velké Británie vlastní družstvo sdružující malé pěstitelé kakaava. Název družstva Kuapa Kokoo znamená ve Twi dialektu něco jako „dobří pěstitelé kakaava“. V současné době sdružuje družstvo více než 35 000 pěstitelů v pěti (z celkových šesti) pěstitelských oblastech Ghany a jeho hlavním cílem je zprostředkovávání prodeje kakaava svých členů. Navzdory své velikosti funguje družstvo na demokratických principech. Důraz je mimo jiné kladen na rovnost mužů a žen.

Kuapa Kokoo dnes prodává okolo 30 000 tun kakaava ročně, což je zhruba 7 % celkové ghanské produkce. Malá část z této sumy (v posledních letech okolo 350 až 850 tun ročně) je prodána na evropský fairtradový trh – příjem navíc, který tak družstvo získá díky vyšším výkupním cenám a výhodnějším podmínkám, je dále investován do komunitních projektů.

„Pro vodu jsme dřív museli chodit několik mil k řece. Občas jí nebylo dost ani na pití, natož na zavlažování. Hodně dětí tak nemohlo chodit do školy. Dnes máme díky Fair Trade studnu přímo uprostřed vesnice.“

Lucy Mansa, pěstitelka kakaava, sdružení Kuapa Kokoo

Podle Anti-Slavery International, 2004.

Co nabízí Fair Trade:

Zapojeným výrobcům poskytuje

- odpovídající a stabilní ceny za jejich produkci,
- možnost předfinancování,
- přístup k neúročným nebo níže úročným investičním úvěrům,
- dlouhodobé obchodní partnerství a jistotu odběru,
- investice ze společného fondu do místní infrastruktury, projektů v oblasti sociálního rozvoje a ochrany životního prostředí,
- poradenství v oblasti marketingu, managementu, přechodu na ekologické zemědělství aj.

Jejich zaměstnancům nabízí

- sociální zabezpečení a pracovní podmínky v souladu s konvencemi Mezinárodní organizace práce (ILO) – mimo jiné nárok na alespoň minimální mzdu, zákaz zneužívání dětí v procesu výroby a nárok na omezenou pracovní dobu.

Spotřebitelům nabízí

- kvalitní výrobky (často v biokvalitě) za odpovídající cenu,
- garanci původu zboží,
- možnost volby.

Poznámky

- ¹ Kapitola o historii kakaa zpracována na základě: Arcimovičová, J., Valíček, P. 1999. *Čokoláda – pokrm bohů*. Benešov: Nakladatelství Start a Anti-Slavery International. 2004. *The Cocoa Industry in West Africa. A history of exploitation*. Dostupné z <http://www.antislavery.org> (6. 6. 2007).
- ² Kapitola o kakaovníku a jeho pěstování zpracována na základě: Arcimovičová, J., Valíček, P. 1999. *Čokoláda – pokrm bohů*. Benešov: Nakladatelství Start; www.cocoatree.org (6. 6. 2007); www.nvogue.com/nVogueFoods/Chocolate; (8. 12. 2006) a Anti-Slavery International. 2004. *The Cocoa Industry in West Africa. A history of exploitation*. Dostupné z www.antislavery.org (6. 6. 2007).
- ³ Kapitola o zpracování kakaa a výrobě čokolády vypracována na základě: Arcimovičová, J., Valíček, P. 1999. *Čokoláda – pokrm bohů*. Benešov: Nakladatelství Start a informací na www.cocoatree.org (6. 6. 2007).
- ⁴ Údaje uvedené v této a následující podkapitole vycházejí z informací dostupných na webových stránkách Státní zemědělské a potravinářské inspekce www.szpi.gov.cz v sekci Informace pro spotřebitele – články o čokoládě (14. 3. 2007).
- ⁵ Kapitola zpracována na základě Anti-Slavery International. 2004. *The Cocoa Industry in West Africa – A History of Exploitation*. Dostupné z www.antislavery.org (6. 6. 2007).
- ⁶ Pipitone, L., 2012. The Future of the World Cocoa Economy: Boom or Bust? Rome: FAO Committee on Commodity Problems. Dostupné z: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/bodies/CCP_69/CCP_69_MeetingPresentations/3a_ICCO_Presentation.pdf (12.9.2012).
- ⁷ Zdroj: Anti-Slavery International. 2004. *The Cocoa Industry in West Africa – A History of Exploitation*. Dostupné z www.antislavery.org (6. 6. 2007) a www.sfu.ca/geog351fall03/groups-webpages/gp8/consum/consum.html (7. 6. 2007).
- ⁸ International Cocoa Organization. *Annual Report, 2005/2006*. Dostupné z www.icco.org/about/anualreport.aspx (7. 6. 2007).
- ⁹ Podle Anti-Slavery International. 2004. *The Cocoa Industry in West Africa – A History of Exploitation*. Dostupné z www.antislavery.org (6. 6. 2007).
- ¹⁰ IITA. 2002. *Child Labor in the Cocoa Sector of West Africa*.
- ¹¹ Kapitola CO JE DĚTSKÁ PRÁCE je zpracována podle ILO. 2005. *Facts on Child Labour*. Dostupné z http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_067558.pdf (13. 8. 2007) a ILO. 2006. *The end of child labour: Within reach*. Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc95/pdf/rep-i-b.pdf> (8. 12. 2006).
- ¹² ILO = International Labour Organisation (Mezinárodní organizace práce). V dalším textu je používána anglická zkratka.
- ¹³ ILO. 2011. Children in hazardous work. What we know. What we need to do. Geneva: ILO.
- ¹⁴ Podle ILO. 2006. *The end of child labour: Within reach*.
- ¹⁵ Podle ILO. 2006. *The end of child labour: Within reach*. Přeloženo a zvýrazněno autory.
- ¹⁶ ILO. 1999. R190 Worst Forms of Child Labour Recommendation. Dostupné například z http://www.publichealthreports.org/userfiles/120_6/120594.pdf (13. 8. 2007).
- ¹⁷ Omaar, R. 2007. *Slavery is a word which immediately conjures up very specific images in our minds*. BBC online. Dostupné z http://news.bbc.co.uk/1/hi/programmes/this_world/6458377.stm (5. 5. 2007).
- ¹⁸ ILO, 1999. *Úmluva č. 182 o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce*. Dostupné z: <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/com-chic.htm> (24. 9. 2012).
- ¹⁹ www.stopchildlabour.eu
- ^{19b} <http://cz.makechocolatefair.org>
- ^{19c} <http://zispo.cz>
- ²⁰ www.zakazdoucenu.cz
- ²¹ www.stopdetskepraci.cz
- ²² www.ceskoprotichudobe.cz
- ²³ 60 years of Fair Trade. Dostupné z: http://www.wfto.com/index.php?option=com_content&task=view&id=10&Itemid=17
- ²⁴ Fairtrade International, www.fairtrade.net (12. 6. 2014).
- ²⁵ Fairtrade Česko a Slovensko, www.fairtrade-cesko.cz.
- ^{25b} Více informací o fungování FLO-Cert. lze najít zde: <http://www.flo-cert.net/fairtrade-services>.
- ²⁶ Unlocking the Power – Annual report 2012-13. Dostupné z HYPERLINK "[http://www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/2009/resources/2012-13_AnnualReport_FairtradeIntl_web.pdf\(12\)](http://www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/2009/resources/2012-13_AnnualReport_FairtradeIntl_web.pdf(12))" http://www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/2009/resources/2012-13_AnnualReport_FairtradeIntl_web.pdf (12. 6. 2013).
- ²⁷ Podle údajů FLO, www.fairtrade.net (3. 6. 2007) a Anti-Slavery International. 2004. *The Cocoa Industry in West Africa – A History of Exploitation*. Dostupné z www.antislavery.org (6. 6. 2007).
- ²⁸ 60 years of Fair Trade. Dostupné z: http://www.wfto.com/index.php?option=com_content&task=view&id=10&Itemid=17
- ²⁹ Zmiňované úmluvy o nucené a dětské práci: Forced Labour Convention, 1930 (No. 29), Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105), Minimum Age Convention, 1973 (No. 138) a Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No. 182). Dostupné z www.ilo.org (6. 6. 2007).
- ³⁰ Standardy FLO dostupné z www.fairtrade.net/product_standards.html v sekci Standards (6. 6. 2007).
- ³¹ Podle údajů na www.fairtrade.net.
- ³² Anti-Slavery International. 2004. *The Cocoa Industry in West Africa – A History of Exploitation*. Dostupné z www.antislavery.org/, údaje FLO, www.fairtrade.net. (6. 6. 2007).
- ³³ Tožička, T. 2003. *Fair Trade – Spravedlivý obchod*. Dostupné z www.ekumakad.cz/clanky-a-publikace.shtml?x=205411 (3. 6. 2007).

Seznam použitých zdrojů

- Anti-Slavery International: *The Cocoa Industry in West Africa. A history of exploitation*. Anti-Slavery International, 2004.
- Arcimovičová, J.; Valíček, P.: *Čokoláda – pokrm bohů*. Benešov: Nakladatelství Start, 1999.
- Britské listy: *Globální problém: práce malých dětí v průmyslu*. [online] <http://www.blisty.cz/files/isarc/9711/19971105e.html> (cit. 5. 1. 2007)
- Hejkrlik, J.: *Kdo hlídá spravedlivý obchod?* Ekumenická akademie, 2004. Dostupné z www.ekumakad.cz/clanky-a-publikace.shtml?x=208384 (3. 6. 2007).
- ILO: *International Programme on the Elimination of Child Labour Safety and Health Fact Sheet Hazardous Child Labour in Agriculture Cocoa*. Geneva: International labour office, 2004.
- ILO: *The end of child labour: Within reach*. Geneva: International labour office, 2006.
- ILO: *Úmluva č. 182 o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce*. Dostupné z <http://mpsv.cz/files/clanky/1197/182.pdf>, cit. 8. 6. 2007.
- Murray, U.: *A comparative analysis: girl child labour in agriculture, domestic work and sexual exploitation*. Geneva: ILO, 2004.
- NEWS: *Stand up for THEIR Rights! A European Worldshops' Campaign against Exploitative Child Labour and for Fair Trade. Manual for Worldshops on World Fair Trade Day 2005*. NEWS, Network of European Worldshops, 2005.
- Rageh, O.: *Slavery is a word which immediately conjures up very specific images in our minds*. BBC online, 5. 5. 2007.
- Reading International Solidarity Centre: *Choc-a-lot. A chocolate flavoured resource to explore the global trade in cocoa. Notes for teachers & facilitators*. RISC, Reading International Solidarity Centre, 2004.
- Tožička, T.: *Fair Trade – Spravedlivý obchod*. Ekumenická akademie, 2003. Dostupné z www.ekumakad.cz/clanky-a-publikace.shtml?x=205411 (3. 6. 2007).

Webové portály k tématu kakao a obchod s kakaem:

Česky

- Fairtrade Česko a Slovensko: <http://www.fairtrade-cesko.cz>
- Státní zemědělská a potravinářská inspekce: <http://www.szpi.gov.cz>
- Ústav zemědělských a potravinářských informací: <http://www.agronavigator.cz>

Anglicky

- Fairtrade International (FLO): www.fairtrade.net
- World Fair Trade Organization (WFTO) – organizace sdružující producenty a obchodníky ve fair trade: www.wfto.com
- European Fair Trade Association – sdružuje jedenáct fairtradových importérů kakaa z devíti zemí EU: <http://european-fair-trade-association.org>
- International Cocoa Organization – organizace sdružující producentské a spotřebitelské země: <http://www.icco.org>
- Cocoa Initiative – partnerství odborů, neziskových nevládních organizací, zpracovatelů kakaa a největších čokoládových obchodních značek: <http://www.cocoainitiative.org>
- Association of the Chocolate, Biscuit & Confectionery Industries of the EU: <http://www.caobisco.com>

<http://www.papapaa.org> (vzdělávací webová stránka o Fair Trade)

<http://www.dubble.co.uk> (stránky o Fair Trade a čokoládě)

<http://www.cocoatree.org> (stránky s informacemi o kakaovníku jako rostlině, jeho historii a místě této rostliny v přírodě)

<http://www.publichealthreports.org>

Webové portály k tématu dětské práce:

Česky

Ministerstvo práce a sociálních věcí: <http://www.mpsv.cz>

Ekumenická akademie Praha: <http://cz.makechocolatefair.org/>

Člověk v tísni, o. p. s.: <http://www.clovekvtisni.cz>, <http://www.rozvojovka.cz> (zdroj článků, analýz i odborných textů o rozvojové spolupráci a globálních problémech provozovaný Člověkem v tísni)

UNICEF – Dětský fond OSN: <http://www.unicef.cz>

Anglicky

International Labor Rights Forum: <http://www.laborrights.org>

Anti-Slavery International: <http://www.antislavery.org>

<http://www.savethechildren.org>

International Labour Organization: <http://www.ilo.org>

Mapy k tématu dětské a otrocké práce:

<http://www.antislavery.org/homepage/resources/maps.htm>

http://commons.wikimedia.org/wiki/Image:Child_labour.svg

Zdroje případů pracujících dětí:

<http://www.colostate.edu>

<http://www.bbc.co.uk>

www.humanistinarovinu.cz

www.skolavafrice.cz

Příklady dalších aktivit k tématu:

<http://www.oxfam.org.uk/education/resources/>

<http://www.teacherplanet.com/resource/childlabor.php>

Zdroje fotografií:

Trading Visions, Velká Británie.

Proč se bavit o sladkostech

Čokoláda je oblíbeným pamlskem dětí i dospělých. Přiznejme si, kdo z nás nechodil tajně na sladkosti?

Lidé se v zásadě dělí na dvě skupiny: na ty, kteří mají raději mléčnou čokoládu, a ty, kteří upřednostňují hořkou. I ta však nepřestává chutnat sladce. Sladkost se vytrácí se stoupajícím podílem kakaa – základní esencí čokolády – a samotné kakaové boby jsou už jen hořké. Podobně jako se s množstvím kakaa proměňuje chuť, mění se jeho přínos pro různé lidi po cestě jeho proměny v čokoládu. Čokoláda je dobrotou pro toho, kdo ji jí, je zdrojem obohacení pro toho, kdo ji vyrábí. A dál? Dál často přes lesklý obal čokolády nevidíme.

V dílně o kakau sejmemе čokoládě obal a podíváme se, co je za výrobkem: pro mnoho pěstitelů kakaa neztratí čokoláda hořkost, byť bychom přidávali cukru sebevíce. Za uspokojení mládeže a zisk evropským a americkým výrobcům platí ztrátou dětství tisíce pracujících dětí v zemích Afriky či Latinské Ameriky. Možná mnohého překvapí, že proti takovému stavu nejsme bezmocní. Každý z nás s tím může něco udělat. Každý zákazník, který se začne ptát, zda kakao z čokolády, ze které se bude těšit, umožnilo také důstojnou obživu jeho pěstitelům.

Vydalo NaZemi
Dotisk 2014
www.nazemi.cz/vzdelavani

Publikace byla vytištěna s finanční podporou Evropské unie a Magistrátu města Brna. Obsah publikace je zcela na odpovědnosti NaZemi a jako takový nemůže být považován za stanovisko Evropské unie.

Materiály jsou tištěny na recyklovaném papíře – vnitřní strany – a na papíře ze dřeva certifikovaného FSC (označující šetrné lesní hospodaření) a dalších kontrolovaných zdrojů – obálka.